

State University of Applied Sciences in Nowy Sącz
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

Neophilologica Sandeciensia 14

edited by / pod redakcją

Rachela Pazdan

Jarosław Giza

Grzegorz Adam Ziętala

Nowy Sącz 2021

Redaktor Naukowy

dr Rachela Pazdan
dr Jarosław Giza
dr Grzegorz Adam Ziętała

Redaktor Wydania

dr Robert Rogowski

Recenzje

dr hab. Agnieszka Adamowicz-Pośpiech, prof. UŚ
dr hab. Ewa Dźwierzynska, prof. UR
dr hab. Krystyna Mihułka, prof. UR
dr hab. Marcin Zabawa, prof. UŚ

Redaktor Techniczny

dr Tamara Bolanowska-Bobrek

© Copyright by Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu
Nowy Sącz 2021

ISBN 978-83-65575-83-8

Wydawca

Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu
ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz
tel. 18 443 45 45, e-mail: briw@pwsz-ns.edu.pl

Adres Redakcji

Nowy Sącz 33-300, ul. Staszica 1
tel. +48 18 443 45 45, e-mail: tbolanowska@pwsz-ns.edu.pl

Druk

Wydawnictwo i drukarnia NOVA SANDEC s.c.
Mariusz Kałyniuk, Roman Kałyniuk
33-300 Nowy Sącz, ul. Lwowska 143
tel. 18 547 45 45, e-mail: biuro@novasandec.pl

Grzegorz Adam ZIĘTAŁA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

KUPCOWE, „CZERWONE DYREKTORKI” I WSPÓŁCZESNE MILIONERKI – 25 ROSYJSKICH KOBIET BIZNESU XIX-XXI WIEKU

Streszczenie

W rosyjskiej tradycyjnej kulturze pieniądź nie jest ważny, ciężka praca nie jest powodem do dumy, a miejsce kobiety jest w kuchni. Tym niemniej już od XIX wieku wiele kobiet podejmowało próby przeciwstawienia się tym stereotypom i prowadziło biznes. Niektóre z nich błyszczały na salonach, na pierwszych stronach gazet, inne były owiane tajemnicą i nie ma informacji na ich temat. Jedne ciężką pracą zdobyły miliony, inne otrzymały je po rozwodzie czy dzięki koneksjom i wpływom mężów.

W poniższym artykule przedstawiamy sylwetki 25 rosyjskich kobiet biznesu od XIX wieku do czasów współczesnych. Artykuł podzielono na dwie części – kobiety biznesu XIX wieku, kobiety biznesu od czasów radzieckich do czasów współczesnych. Nieliczne z nich są znane polskiemu czytelnikowi, dlatego celem tego artykułu jest poszerzenie wiadomości na temat tych wyjątkowych kobiet sukcesu.

Summary

In the Russian traditional culture money seems to be of little important, hard work is nothing to be proud of, and a woman's place is in the kitchen. Nevertheless, since the nineteenth century, many women tried to oppose these stereotypes and struggled to run their own business enterprises. Some of them operated in salons, appeared on the front pages of newspapers, other enterprises were shrouded in mystery and there is no information about them whatsoever. Some women earned a lot of money by their hard work, others received it after divorce or thanks to their husbands' connections and influence.

In the article below, we present the profiles of 25 Russian businesswomen from the 19th century to the present day. The article is divided into two parts – business women of the 19th century, business women of the Soviet times and modern times. Few of them are known to the Polish reader, therefore the aim of this article is to broaden the knowledge about these exceptional successful women.

Wstęp

Zazwyczaj sukces w biznesie wiążemy z postacią mężczyzny, ale przecież wiele kobiet na świecie odniosło sukces w tej dziedzinie. Wyjątkiem nie jest Rosja, pomimo tradycyjnego negatywnego stosunku do pieniądza, bogactwa czy stereotypowej roli kobiety jako strażniczki domowego ogniska. Rosyjskie przysłowia i powiedzenia jasno określają rolę kobiety: «Бабе дорога – от печи до порога»¹, «Курица не птица, а баба не человек»², «Кобыла не лошадь, баба не человек»³, «Курице не быть петухом, а бабе мужиком»⁴, «Мужик да собака всегда на дворе, а баба да кошка всегда в избе»⁵.

Pomimo tak negatywnego wizerunku kobiety obecnie Rosja zajmuje 11. miejsce na świecie pod względem wielkości kapitału skoncentrowanego w rękach kobiet. Rosjanki kontrolują 35% kapitału w wysokości do 5 mln dolarów oraz 40% kapitału powyżej 100 mln dolarów (*Исследование: богатство...*, 2020).

¹ dosł. „baba droga – od pieca do progu” – wszystkie tłumaczenie własne – GZ.

² dosł. „kura to nie ptak, a baba to nie człowiek”.

³ dosł. „kobyła to nie koń, a baba to nie człowiek”.

⁴ dosł. „kura nie będzie kogutem, a baba facetem”.

⁵ dosł. „facet i pies są zawsze na dworze, a baba i kot od zawsze w izbie”.

Z jednej strony Rosja jest wśród trzech krajów, gdzie kobiety stanowią najwyższy odsetek wśród kadry kierowniczej – 47%, a z drugiej średnia pensja kobiety w Rosji wynosi 65-72% pensji mężczyzny na tym samym stanowisku (*Россия – страна...*, 2019).

Również stosunek Rosjan do przedsiębiorców ulega przekształceniom na przestrzeni lat. W 2009 roku pozytywny stosunek wyrażało 79% ankietowanych, w 2019 roku już 89%. Jednak aż 62% badanych twierdzi, że w Rosji nie można dorobić się uczciwą pracą (Девяткина, Дергачев, 2019).

W kulturze rosyjskiej głęboko zakorzenione jest negatywne podejście do pieniądza i bogactwa. W rozmowach należy unikać tematu pieniądza, sukcesu. Ludzie nagminnie uważają, że dorobić się można, tylko kradnąc. Taki stosunek wyrażony jest w wielu ludowych mądrościach, np. «Не в деньгах счастье»⁶, «Не с деньгами жить, а с добрыми людьми»⁷), «Всех денег не заработаешь»⁸. Ciężka praca też nie jest w rosyjskiej kulturze powodem do dumy – «Работа не волк, в лес не убежит»⁹, «Работа дураков любит»¹⁰.

Również trudna historia tego kraju wpłynęła na swoisty stosunek do bogactwa. W czasach carskich istniał podział na bogatą szlachtę i arystokrację oraz biednych chłopów. W systemie komunistycznym, ci, którzy przed rewolucją 1917 roku dorobili się majątków, stracili wszystko, a działacze partyni, którzy nie mieli nic, stali się elitą – «Кто был никем, тот станет всем»¹¹. Bogatym zabrano wszystko, znacjonalizowano, wysyłano ich do łagrów, skazywano, chłopom odbierano wszystko, co wyprodukowali. Potem nadeszły czasy pieriestrojki, a wraz z rozpadem Związku Radzieckiego pojawiła się nowa elita, tzw. новые русские – nowi Rosjanie, nuworysze, czyli zazwyczaj dyrektorzy firm, którzy przejęli nielegalnie biznes, sprywatyzowali co się dało i to nielegalnie. Część szybko wzbogaciła się, a część zbankrutowała. Na skutek tego w Rosji końca XX wieku zaostrzył się podział klasowy na elitę finansową, oligarchów i biedotę.

W ostatnim czasie sytuacja zaczyna się normalizować, coraz więcej Rosjan zaczyna doceniać bogactwo i nie wstydi się jego. Zaczyna się pojawiać zachodni styl życia i mentalności, gdzie sukces jest powodem do dumy. Zmieniła się sytuacja kobiet, które zaczęły łączyć sferę rodzinną z zawodową, a wiele z nich dorobiło się olbrzymich majątków. Z jednej strony mamy grupę kobiet, które osiągnęły sukces dzięki pozycji męża (w polityce czy biznesie), a z drugiej liczną grupę kobiet, które same zbudowały swój biznes.

Socjologowie wyróżniają obecnie w Rosji trzy grupy businesswoman, które zmieniły strukturę rosyjskiego społeczeństwa:

kobieta-przedsiębiorca (ros. женщина-предприниматель), wiek ok. 36 lat, dobrze wykształcona, zamężna, 1 lub 2 dzieci, pracuje 62 godziny w tygodniu, dobrze zarabia, nie boi się ryzyka i odpowiedzialności, jest głową rodziny.

kobieta-wykonawca (ros. женщина-исполнитель), wiek ok. 32 lat, wykształcenie wyższe techniczne, zamężna, posiada dzieci, często mieszka z rodzicami, zarabia mało, praca przeszkadza w zajmowaniu się domem;

kobieta-dyrektor (ros. женщина-директор), wiek 32 lata, często rozwiedziona, nie ma dzieci, dobrze wykształcona, wciąż podwyższa swoje kwalifikacje, dobrze zarabia, liczy się dla niej tylko praca (Benedyczak, 2014).

⁶ pieniądze szczęścia nie dają.

⁷ dosł. „nie żyjesz z pieniędzmi, a z dobrymi ludźmi”.

⁸ dosł. „wszystkich pieniędzy nie da się zarobić”.

⁹ praca nie zajac, do lasu nie ucieknie, po ros. „nie wilk”.

¹⁰ dosł. „praca kocha durni”.

¹¹ dosł. „kto był nikim, ten zostanie wszystkim”.

W poniższym artykule przedstawimy sylwetki najsłynniejszych i najbogatszych rosyjskich businesswoman od czasów carskich do współczesności. Nieliczne z nich są znane polskiemu czytelnikowi, a informacje na temat większości, nawet w Rosji, trudno jest znaleźć. Mówi się, że są „засекреченные”, czyli utajnione. Sylwetki przedstawiają informacje na temat ich życia, majątku, sposobów „dorobienia się”.

I. Kobiety biznesu w XIX wieku

W Rosji w XV wieku opracowano zbiór norm regulujących postępowanie rodzin, stosunek do cara, religii – „Domostroj” («Домострой»), uważany za zabytek literatury staroruskiej. W XVI wieku spowiednik Iwana Groźnego¹² dokonał korekt i wzbogacenia tekstu. „Domostroj” składa się z trzech części – obowiązki wobec Boga i cara, stosunki rodzinne i życie codzienne, zalecenia i porady dotyczące prowadzenia gospodarstwa. Z punktu widzenia niniejszego artykułu nas interesuje rola kobiety w ówczesnym społeczeństwie, a dokładnie – absolutne poddaństwo wobec męża i zajmowanie się domem:

godzi się, by mąż pouczył żonę i na samotności użył groźby, a pouczywszy przebaczył i rzekł dobre słowo, pouczał z miłością i przemawiał do rozsądku. (...) Jeżeli zaś żona, syn czy córka słowa nie usłucha i lekce je sobie waży, nie boi się i nie czyni tego, czego naucza mąż lub ojciec lub matka wychłostać kańczugiem wedle winy; oćwiczyć zaś nie przy ludziach, lecz na samotności: pouczyć, rzec dobre słowo i pożałować; a żona niech się bynajmniej nie gniewa na męża ani mąż na żonę. A za żadną winę nie bić ani po uchu, ani po oczach, nie uderzać pod serce kułakiem, nie szturchać kijem, nie bić niczym żelaznym ani drewnianym [...] a bić należy ostrożnie kańczugiem: rozważnie i boleśnie, straszno i zdrowo. A jeno za winę wielką i sprawę poważną, straszliwe nieposłuszeństwo i lekceważenie, zdjawszy koszulę uczciwie według winy oćwiczyć za ręce trzymając i rzec dobre słowo, aby gniewu nie było (*Zabytki literatury...*, 2013).

A. Zaprutko-Janicka trafnie określiła status kobiet w ówczesnej Rosji:

Obcokrajowcy przybywający do państwa carów w XVI czy XVII stuleciu ze zdumieniem obserwowali zasady panujące w domach bogatych Rosjan. Kobiet z tutejszych rodzin strzeżono niczym oka w głowie. W skomplikowany sposób chroniono je przed wzrokiem obcych i spotkaniami z ludźmi, którzy mogliby narazić na szwank ich honor.

Kontakt między rosyjskimi niewiastami a obcymi ograniczano do minimum. Jak tłumaczy historyczka Natalia Puszkariewa, żonie bądź córce bojara wolno było wziąć udział tylko w zrytualizowanym powitaniu gościa domu. Miała za zadanie poczęstować go winem, po czym... zaganiano ją z powrotem do jej pokojów.

¹² Iwan IV Groźny (1530-1584) – wielki książę moskiewski, który jako pierwszy przyjął tytuł cara, znany ze szczególnego okrucieństwa. Z jednej strony wykształcony, wspierający naukę, sztukę, z drugiej – wprowadził samowładcze rządy, mordował przeciwników, zabił nawet własnego syna. Wytrawny polityk, który poszerzył terytorium Rusi – podbił Syberię, chanat kazański i astrachański. Stalin uważał go za wzorzec postępowania władcy – GZ.

Sama możliwość spojrzenia w oczy gospodyni była sporym wyróżnieniem. Na co dzień zamożne kobiety nie opuszczały bowiem swoich domów. Jeżeli zaś do tego dochodziło, to matrony nosiły przysłaniające twarze welony i poruszały się w zamkniętych saniach czy powozach. Taka izolacja była wyznacznikiem statusu rodziny. Izolowano przecież te kobiety, które nie musiały (ani nie mogły!) pracować czy choćby odpowiadać za jakiegokolwiek sprawunki (Zaprutko-Janicka, 2018).

Według zasad „Domostroja” życie układało się przynajmniej do XVIII wieku, kiedy to pojawiła się grupa kobiet łączących obowiązki rodzinne i biznes, a wiek XVIII, został nazywany w Rosji „wiekiem kobiet”, kiedy nastąpił niespotykany dotąd przełom – Rosją przez 70 lat (1725-1796) rządziły kobiety: Katarzyna I Aleksiejewna¹³, Anna I Iwanowna¹⁴, Elżbieta Piotrowna¹⁵, Katarzyna II Wielka¹⁶.

Michelle Lamarche Marrese w książce *A Woman's Kingdom: Noblewomen and the Control of Property in Russia, 1700-1861* pisała: „na początku XIX wieku szlachcianki uczestniczyły w ok. 40% transakcjach majątkowych jako sprzedawcy i inwestorzy, w całej Rosji ta cyfra, o ile nam wiadomo, nieznacznie przekracza posiadanie własności w innych krajach europejskich” (Ульянова, 2015, s. 30-31).

W Rosji końca XVIII i początku XIX wieku kobiety mogły być właścicielami oddzielnego od męża majątku, mogły same pomnażać swój dochód, a nawet sprzedawać swój majątek bez zgody męża. W 1775 roku Katarzyna II postanowiła, że kobiety mogą, jak i mężczyźni, przynależeć do gildii¹⁷, same lub po śmierci męża mogą zostać przyjęte do gildii i zarządzać majątkiem lub prowadzić firmę.

Istniała nawet instytucja rozdzielności majątkowej, wprowadzona w 1832 roku – „majątek żony nie tylko nie staje się własnością męża, ale, niezależnie od sposobu i czasu jego nabycia (w trakcie małżeństwa lub przed zawarciem), mąż na skutek małżeństwa nie uzyskuje prawa korzystania z majątku żony” (Ульянова, 2015, s. 31).

W 1863 roku w Rosji było 15 kobiet-właścielek fabryk. W 1880 roku liczba kobiet-właścielek przedsiębiorstw przemysłowych wynosiła 1 354, a liczba pracowników – 58 tys. W gildiach kupieckich w Moskwie kobiety stanowiły 11%, a w Petersburgu – 14%. Pod koniec

¹³ Katarzyna Aleksiejewna (1684-1727) – urodzona jako Marta Skawrońska – cesarzowa Rosji w latach 1725-1727, druga żona pierwszego cesarza – Piotra Wielkiego. Pochodziła z terenów obecnej Łotwy z rodziny chłopskiej, chociaż niektórzy uważają, że była córką Polaka – Samuela Skowrońskiego. Pracowała u ewangelickiego pastora, gdzie poznała ubogiego szwedzkiego szlachcica i wyszła za niego za mąż. Ten sprzedał ją Inflantcykowi, który zmuszał ją do prostytucji. Potem pracowała jako praczka dla armii rosyjskiej i wykupił ją doradca i przyjaciel Piotra I – książę Aleksander Mienszykow. Została kochanką cara, a potem jego oficjalną drugą żoną i koronował ją na cesarzową Rosji. Objęła tron po mężu w 1725 roku. Była niepiśmienna, lubiła alkohol, zabawy. W jej imieniu krajem przez 2 lata jej panowania rządził książę Mienszykow – GZ.

¹⁴ Anna Iwanowna (1693-1740) – księżna Kurlandii i Semigalii, cesarzowa Rosji w latach 1730-1740, córka Iwana V – brata Piotra I. Nie interesowała się polityką, tylko zabawami, a Rosją rządili Niemcy, a zwłaszcza jej kochanek hrabia Biron. Rozszerzyła przywileje szlachty. Założyła Cesarską Szkołę Baletową – GZ.

¹⁵ Elżbieta Piotrowna (1709-1762) – córka Piotra I, cesarzowa Rosji w latach 1741-1762, zdobyła władzę, usuwając z tronu niemowlę – Iwana VI. Poszerzała przywileje szlachty, zbudowała Pałac Zimowy w Petersburgu, założyła Uniwersytet Moskiewski. Zabroniła tortur i zniosła karę śmierci. Przyłączyła Prusy z Królewcem do Rosji – GZ.

¹⁶ Katarzyna II wielka, właściwie Zofia Fryderyka Augusta von Anhalt-Zerbst (1729-1796), księżniczka anhalcka, urodzona w Szczecinie, żona następcy tronu Rosji Piotra III. Po przyjęciu prawosławia – Katarzyna Aliksiejewna. Po dokonaniu zamachu stanu koronowała się na cesarzową Rosji – Katarzynę II (1762-1796). Pomimo zachwyty filozofią oświecenia rządziła twardą ręką. Zreformowała oświatę, zmieniła podział administracyjny Rosji, wprowadziła samorząd miejski, wspierała szlachtę, odebrała ziemie cerkwi, doprowadziła do rozbiorów Polski. Przyłączyła do Rosji Krym, Kamczatkę, Alaskę, Gruzję. Mecenat sztuki, założyła Muzeum Ermitaż. Uważana za największą władczynię rosyjską – GZ.

¹⁷ gildia – stowarzyszenie kupieckie i rzemieślnicze – GZ.

XIX wieku kobiety wchodziły w zarządy fabryk – w 1897 roku istniało 25 przedsiębiorstw, w których kobiety pełniły funkcje kierownicze. Najślynniejsze to Nikolska Manufaktura w Zujewie, którą zarządzała Maria Morozowa, a także Twerska Manufaktura pod kierownictwem Warwary Morozowej.

W 1 poł. XIX wieku prawie 50% przedsiębiorstw należało do szlachcianek, które posiadały chłopów pańszczyźnianych. Szlachcianki posiadały fabryki sukna, potasu i saletry, metalu, szkła, porcelany, papieru. Wśród businesswoman były arystokratki z rodów książęcych (Golicynów, Dołgorukowów, Radziwiłłów), hrabiowskich (Branickich, Zubowów, Potockich, Razumowskich, Szeremietiewów).

Poniżej przedstawiamy postaci wyjątkowych kobiet biznesu XIX wieku.

1. Agafokleja Połtorackaja (ros. Агафоклея Полторацкая)

Fotografia 1. Agafokleja Połtorackaja.

Źródło: <https://www.pinterest.ru/pin/549720698248956744/> (dostęp: 22.07.2020).

Agafokleja Połtorackaja (1737-1822) urodziła się w rodzinie Szyszkowów – ubogich właścicieli ziemskich z Tweru. W wieku 15 lat została wydana za mąż za Kozaka, Marka Połtorackiego przez cesarzową Elżbietę Piotrownę, u której Mark śpiewał w zespole jako baryton. Potem został radcą na dworze (odpowiednik generała) i zamieszkał w stolicy – Petersburgu. Wraz z mężem posiadała kilka majątków pod Petersburgiem, gdzie dzięki staraniom Agafokleji uprawiano warzywa, owoce oraz kwiaty i sprzedawano wszystko w stolicy. W Petersburgu Mark posiadał działkę, na której Agafokleja wybudowała dwie kamienice i banię (saunę). Najbardziej jednak lubiła swój majątek w Twerze, gdzie mieszkała w pałacu. Nad górną Wołgą posiadała również wiele wiosek. Była władczą kobietą, budzącą strach podwładnych, ale doceniała ciężką pracę – jej chłopci jako jedyni mieszkali w murowanych domach. Jako głęboko wierząca osoba całe życie wspierała finansowo cerkwie i klasztory, wybudowała kilka cerkwi. Na początku XIX wieku na skutek wypadku karety miała problemy z chodzeniem i do końca życia leżała w łóżku, które wynoszono z nią na inspekcje pól, winnic, łąk i młynów. W październiku 1822 roku, czując zbliżający się koniec, rozkazała wszystkim chłopom pańszczyźnianym i sąsiadom przybyć do domu i pożegnać się z nią. Nieoczekiwanie zaczęła przeproszać wszystkich za swoje grzechy (*Агафоклея...*, 2013).

Miała zdolności robienia pieniędzy z niczego, nazywano ją „generałową” (ros. генеральша). Zarządzała 13 tys. chłopów pańszczyźnianych, fabrykami, zakładami. Współcześni uważali ją za wybitną kobietę biznesu XIX wieku, której majątek rósł jak na drożdżach. Nigdy nie podpisywała dokumentów, robił to za nią sekretarz. Podobno w młodości podrobiła testament krewnego i zagarnęła jego majątek. Kiedy sprawa wyszła na jaw, groziło jej zesłanie. Nie wiadomo, jak uniknęła kary, ale obiecała sobie, że nigdy już nie weźmie do rąk żadnego dokumentu i tak było do końca życia. Niektórzy twierdzą, że była niepiśmienna. Urodziła 22 dzieci, dając początek rodu Połtorackich (Елисеев, 2018).

2. Natalia, księżna Golicyna (ros. Наталья, княжна Голицына)

Fotografia 2. Natalia Golicyna.

Źródło: <https://usadbamaryino.ru/history/names/natalya-petrovna-golitsyna> (dostęp: 23.07.2020).

Księżna Natalia Golicyna, z domu hrabianka Czernyszowa (1741/1744-1837), dama dworu pięciu rosyjskich cesarzowych, urodziła się w Berlinie. Jej ojcem był rosyjski dyplomata w Danii, Prusach, Anglii i Francji, senator, przedstawiciel jednego z najbogatszych rodów rosyjskich. Chodziły słuchy, że była nieślubną wnuczką samego cesarza Piotra I Wielkiego. Jako dziecko podróżowała z ojcem po Europie, bywała na dworach królewskich, m.in. Ludwika XV, biegle władała 4 językami obcymi. W wieku 21 lat została damą dworu Katarzyny II. W 1776 roku wyszła za mąż za księcia Władimira Golicyna i od razu zajęła się zarządzaniem majątkiem. Sama cesarzowa na ślub dała jej swoje brylanty, błogosławiła ją w cerkwi pałacowej i była osobiście na ślubie (*Голицына...*, 2011). Natalia urodziła 3 synów (jeden zmarł po urodzeniu) oraz 2 córki i wyjechała za granicę w celu edukacji dzieci. Na dworze Marii Antoniny nazywano ją „rosyjską Wenerą”, zachwycił się nią Jerzy II. Po rewolucji francuskiej Katarzyna II rozkazała jej wrócić do Rosji, a synów wysłała do Rzymu. Jej kariera na dworze była wspierana przez kolejnych cesarzy, otrzymywała order, prowadziła salon dla emigrantów francuskich. Ponieważ na starość wyrosły jej wąsy i broda, nazwano ją „wąsatą księżną” („la princesse moustache”), zresztą być może też ze względu na surowy charakter i męskie cechy zachowania. W jej domu w Petersburgu często występowali artyści teatru, kompozytorzy. Natalia uwielbiała grać w karty, a z uwagi na problemy ze wzrokiem, wykonano dla niej karty w dużym formacie. Aleksander Puszkina¹⁸ uczynił ją bohaterką swojej powieści „Dama pikowa” («Пиковая дама»), gdzie wystąpiła jako despotyczna hrabina, grająca w karty i zawsze wygrywająca.

O jej bogactwie świadczy fakt, że jako jedyna, podróżując z Petersburga do Moskwy, mogła wynająć 16 koni, gdy inni bogaci mogli pozwolić sobie maksimum na 6. Po śmierci pozostawiła mnóstwo domów, majątków, wiosek, 16 tys. chłopów pańszczyźnianych. Zmarła w wieku 96 lat w Petersburgu (Бойко, 2019). W spisie fabrykantów z 1832 roku zapisano, że posiadała 3 przedsiębiorstwa w guberni orłowskiej – produkcji skór i szkła w wiosce Kokoriewce¹⁹ oraz fabryki płótna Inianego w wiosce Radogoszcz²⁰. Na skutek okrucieństwa właścicielki wybuchały chłopskie powstania, z czego największe miało miejsce w 1797 roku (Ульянова, 2015, s. 36).

¹⁸ Aleksander Puszkina (1799-1837) – największy rosyjski poeta, dramaturg, prozaik, romantyk. Krytyk carskiej polityki, zsyłany wielokrotnie. Autor takich dzieł, jak „Eugeniusz Oniegin”, „Ruslan i Ludmiła”, „Borys Godunow” – GZ.

¹⁹ wieś w obwodzie briańskim, na południowy zachód od Moskwy, w centralnej części europejskiej Rosji – GZ.

²⁰ wioska w obwodzie leningradzkim – GZ.

3. Natalia Bachruszyna (ros. Наталья Бахрушина)

Fotografia 3. Natalia Bachruszyna.

Źródło: <https://sr.rodovid.org/wk/Слика:Бахрушина-ПротопоповаКлавдијаАл.jpg> (dostęp: 23.07.2020).

Natalia Bachruszyna (1793-1862), z domu Potołowska (ros. Потоловская) – żona Alekseja – szanowanego kupca moskiewskiego, mecenasa i kolekcjonera (zbierał książki, przedmioty związane z teatrem, założył muzeum teatralne), przedstawiciela starego rodu kupieckiego. Zasłynęła jako właścicielka zakładu produkcji skór w Moskwie, którym kierowała wspólnie z 3 synami po śmierci męża. Udało się jej wyciągnąć zakład z długów i rozwinąć produkcję. Ich zakład jako pierwszy w Moskwie miał murowany z cegieł komin, maszynę parową, a Natalia po spłacie długów męża wybudowała fabrykę sukna i zajęła się działalnością charytatywną. Ich rodzinę nazwano „zawodowymi działaczami charytatywnymi” – na koniec każdego roku dawali pieniądze chorym, starym, ubogim. W ich rodzimym majątku – Zarajsku²¹ – wybudowali cerkiew, szkołę, szpital, porodówkę. W Moskwie wzniesli sierociniec i dom z bezpłatnymi mieszkaniami dla ubogich (Лозинская, 2020).

Zarządzając biznesem rodzinnym, Natalia z synami powiększyła dwukrotnie wartość produkcji, liczba pracowników wzrosła z 160 do 290, a wyroby ze skóry otrzymywały liczne nagrody za jakość (Ульянова, 2015, s. 34). Pod koniec XIX wieku rodzina była zaliczana do jednej z 5 najbogatszych rosyjskich rodzin (Гершкович, 2020).

²¹ miasto w obwodzie moskiewskim – GZ.

4. Agrafena Rasteriajewa (ros. Аграфена Растеряева)

Fotografia 4. Agrafena Rasteriajewa.

Źródło: <https://ponedelnikmag.com/post/ochen-delovye-chast-2> (dostęp: 23.07.2020).

Agrafena Rasteriajewa (1811-1874) – kupiec pierwszej gildii Sankt Petersburga. W wieku 50 lat, po śmierci męża, razem z 3 synami zaczęła kierować Sankt Petersburgskim Zakładem Metalowym. Po mężu odziedziczyła 2 kamienice w Petersburgu oraz 5 zakładów, z czego aż 3 w Petersburgu – produkcji skór, kwasu azotowego, solnego i siarkowego.

Uzyskała prawo do zamieszczania na swoich wyrobach godła państwowego. Po roku kierowania firmą zawarła korzystny kontrakt państwowy na dostawę drutu telegraficznego z Anglii. Jej klientami były teatry, pałace, muzea, świątynie i zakłady w Petersburgu (Ульянова, 2015, s. 34-35).

Poszerzała działalność firmy o produkcję mostów, kotłów, podnośników, wielkich konstrukcji metalowych, m.in. wspierających szklane sklepienia w największych domach towarowych Moskwy, Teatru Maryjskiego, Poczty Głównej, Teatru w Ermitażu, Akademii Sztuk Pięknych (*Легенды бизнеса...*, 2017). Założyła również 2 cementownie pod Petersburgiem (Ульянова, 2015, s. 34-35).

5. Maria Morozowa (ros. Мария Морозова)

Fotografia 5. Portret Marii Morozowej.

Źródło: <http://valentinserov.ru/?page=51725eb2-b8e0-46e7-be95-fe00baa113fe&item=ac2734cc-42fa-44df-baa9-3dee6509e9eb&type=page> (dostęp: 24.07.2020).

Maria Morozowa (1830-1911) – jedna z największych i najśłynniejszych rosyjskich kobiet-kupców i działaczek charytatywnych, zwana „milionerem bez zegarka” (ros. «миллионер без часов»), urodziła się w rodzinie staroobrzędowców²² – kupców Simonowów. Wykształcenie odebrała w domu – znała biegle francuski, niemiecki i matematykę. Po śmierci ojca, Fiodora, wujek wydał ją za mąż, w wieku 18 lat, za spadkobiercę największej dynastii włókienniczej – Timofieję Morozowa. Jego ojciec, Sawwa²³, był największym w Rosji producentem przędzy, którego majątek szacowano na 5 mln rubli, z czego 3 mln ojciec przekazał Timofiejowi. Maria, wychodząc za mąż, otrzymała wysoki posag, a potem spadek po matce, niezamężnej siostrze i bracie-kawalerze. W ten sposób przypadł jej majątek po 4 pokoleniach Simonowów, a do tego potem majątek męża (Ульянова, 2015, s. 48).

²² Staroobrzędowcy, starowierzy, starowiercy – wyznanie powstałe wskutek rozłamu w Rosyjskim Kościele Prawosławnym. Staroobrzędowcy nie uznali reformy liturgicznej patriarchy Nikona z lat 1652-1656, upodabniającej obrzędy Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego do greckich. W ich ocenie wszelkie zmiany typowo ruskich tradycji liturgicznych były herezją i wyrzeczeniem się jedynej prawdziwej wiary. Od połowy lat 50. XVII wieku staroobrzędowcy zaczęli porzucać dotychczasowe miejsca zamieszkania i zakładać w trudno dostępnych miejscach własne kolonie; motywacją dla tego typu zachowania było przekonanie o rychłym nadejściu Antychrysta na ziemię. W 1667 roku sobór moskiewski uznał stare obrzędy za herezję. Władze kościelne i świeckie rozpoczęły masowe prześladowania starowierców, które trwały do końca XVII stulecia. Pełnię praw obywatelskich staroobrzędowcy uzyskali dopiero w 1905 roku, po wydaniu przez cara Mikołaja II edyktu tolerancyjnego. Doktryna starowierców nie różni się zasadniczo od nauczania kanonicznych Kościołów prawosławnych. Podstawową cechą wyróżniającą jest stosunek do obrzędów – staroobrzędowcy uznają za ważne jedynie te odprawiane według ksiąg liturgicznych sprzed reformy Nikona i traktują najmniejsze odstępstwo od tradycyjnych zwyczajów jako grzech śmiertelny. W teologii staroobrzędowej kluczowe miejsce zajmuje wiara w świętość ziemi ruskiej i Moskwę – Trzeci Rzym, co też uzasadnia przekonanie o wyższości rosyjskich tradycji religijnych nad wszystkimi innymi. W XVII-XVIII wieku w myśli religijnej starowierców znaczące miejsce zajmowało także oczekiwanie na rychły koniec świata i nadejście Antychrysta (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Staroobrz%C4%99dowcy>, dostęp: 24.07.2020).

²³ Sawwa Wasiliewicz Morozow (1770-1860) – protoplasta rodu Morozowów, pochodził z chłopów pańszczyźnianych, który wykupił się od swojego pana. Był tkaczem, pastuchem. Od swojego byłego pana wykupił ziemię w miasteczku Nikolskie, gdzie potem założył własną manufakturę oraz kilka w innych miastach. Swoim synom Jelisejowi i Zacharowi dał pieniądze, a najmłodszemu Timofiejowi, przekazał zarządzanie firmą – GZ.

Małżeństwo było udane i trwało 40 lat. Maria urodziła 9 dzieci, z których najsłynniejszym był syn Sawwa, który otrzymał imię po dziadku. Maria była z jednej strony kobietą surową, skąpą, bezlitosną wobec złodziei, a z drugiej – rozdawała miliony na działalność charytatywną. W domu nie korzystała z elektryczności, nie kąpała się w wannie, tylko chodziła do bani (sauny) i obsesyjnie wciąż przecierała ciało i klamki od drzwi drogimi francuskimi perfumami.

Wspierała finansowo oba rozłamy cerkwi – staroobrzędowców i cerkiew prawosławną reformowaną, gdyż „Bóg jest jeden”. Morozowa kupowała książki dla uczniów gimnazjum, opłacała im naukę, dawała stypendia, sfinansowała laboratorium dla Politechniki Moskiewskiej, za co została honorowym członkiem tej uczelni. Finansowała naukę rosyjskich inżynierów za granicą, za co została również uhonorowana tytułem honorowego członka Towarzystwa Wspierania i Rozwoju Przemysłu Manufakturowego. Wspierała aktorki teatralne, muzyków, finansowała leczenie chorych w szpitalach. Założyła szpital na 101 łóżek w Moskwie, noclegownię dla 600 mężczyzn i 200 kobiet, żłobek, dom i teatr dla ubogich (Митрофанов, 2019).

Biznesem zaczęła zajmować się jeszcze za życia męża, który upoważnił ją do zarządzania Manufakturą i majątkami rodzowymi. Po śmierci męża zajęła się na dobre biznesem jako faktyczna spadkobierczyni. Maria odziedziczyła majątek o wartości ponad 6 mln rubli, papierów wartościowych na 5,7 mln rubli, liczne nieruchomości i ponad 13 tys. ha ziemi (Ульянова, 2015, s. 49). Od razu przeprowadziła reformę firmy rodzinnej – Nikolskiej Manufaktury (2. największego rosyjskiego przedsiębiorstwa włókienniczego) w Zujewie²⁴ – jednoosobowe kierownictwo zastąpiła 4 dyrektorami, zrezygnowała z kredytów państwowych, otworzyła w 5 miastach przedstawicielstwa firmy. Formalnie i tak została głową rodu, a majątek powiększyła pięciokrotnie.

Zmarła w wieku 81 lat. Na jej pogrzeb przysłała cała Moskwa, ponad 26 tys. pracowników firmy otrzymało w dniu pogrzebu, a także na 20., 40. i 90. dzień po pogrzebie prezenty pieniężne, oraz opłacono obiad dla 1000 ubogich w Moskwie. Maria Morozowa pozostawiła po sobie największy w historii Rosji majątek – 30 mln rubli (Митрофанов, 2019).

Po tajemniczej śmierci ukochanego syna Sawwy w 1905 roku w Cannes do końca życia chodziła ubrana na czarno. Majątek zapisała w testamencie na córki, syna i wnuki po Sawwie (Ульянова, 2015, s. 49).

²⁴ obecnie Nikolskoje i Zujewo wchodzi w skład miasta Oriechowo-Zujewo w obwodzie moskiewskim – GZ.

6. Anna Krasilszczykowa (ros. Анна Красильщикова)

Fotografia 6. Anna Krasilszczykowa.

Źródło: https://w.histrf.ru/articles/article/show/krasilshchikova_anna_mikhailovna (dostęp: 23.07.2020).

Anna Krasilszczykowa (1835-1902) urodziła się w rodzinie chłopskiej, a wyszła za mąż za kupca Antona Krasilszczykowa. Mąż zmarł, pozostawiając ją z 6 dziećmi i długami. Anna zajęła się firmą, którą przekształciła w jedno z największych przedsiębiorstw włókienniczych w Rosji. Zakład znajdował się w wiosce Rodniki w guberni kostromskiej. Doceniała i pomagała pracownikom, ale była surowa. W ciągu 20 lat kierowania biznesem rodzinnym założyła zakład produkujący cegły, zakład mechaniczny, była właścicielką linii kolejowej, statków, pól, pasiek, domów handlowych. Pracowało dla niej 10 tys. robotników. Szczególnie w Rosji ceniono jej tkaniny bawełniane w kolorze czarnym, które nazywano „czarnym chlebem”, gdyż były tak popularne jak chleb. Wyroby te cieszyły się popularnością wśród bogatych ludzi (*Легенды бизнеса...*, 2017).

Pomimo bogactwa była osobą skromną i podobno miała tylko 2 suknie – jedną świąteczną i jedną roboczą. Zajmowała się też pomocą dla cerkwi – odrestaurowała świątynię w Rodnikach, wybudowała dom dla wielodzietnych rodzin oraz szkołę dla 430 dzieci, a także pomagała przy budowie 6 innych szkół. Dzięki jej pomocy finansowej zbudowano szpital i bibliotekę. Ciężko pracowała od godziny 6 rano do 22. Jej syn, Nikołaj, w 1911 roku uzyskał tytuł szlachecki. Po rewolucji 1917 roku rodzina rozjechała się po całej Europie (*Судьбы...*, 2018).

7. Eugenia Romanowska, księżna oldenburska (ros. Евгения Романовская, княжна Ольденбургская)

Fotografia 7. Eugenia Romanowska.

Źródło: https://www.wikiwand.com/ru/Евгения_Максимилиановна_Лейхтенбергская (dostęp: 23.07.2020).

Jej Cesarska Wysokość księżniczka Eugenia Romanowska (1845-1925) urodziła się jako czwarte dziecko Wielkiej Księżnej Marii Romanow, córki cesarza Mikołaja I²⁵ i księcia Maksymiliana von Leuchtenberg. Jej prababką była Maria Józefina, pierwsza żona Napoleona Bonaparte. Po śmierci ojca w 1852 roku Mikołaj I nadał jej i rodzeństwu tytuł Ich Cesarskich Wysokości książąt Romanowskich. W 1868 roku wyszła za mąż za księcia Aleksandra von Oldenburg – rosyjskiego generała i senatora. Mając 33 lata, znudziły ją bale, dworskie intrygi i kupiła majątek Ramoń w guberni woroneskiej o powierzchni ponad 4 tys. ha z zakładem produkującym cukier z buraka cukrowego i zakład produkcji win. W swoim majątku produkowała również cukierki i czekoladę, założyła linię kolejową do majątku o długości 20 km, zapraszała cukierników do pracy sezonowej i oferowała im zakwaterowanie. Asortyment cukierniczych wyrobów liczył ponad 400 marek, znanych w całej Rosji i nagradzanych na wystawach w Paryżu, Londynie, Brukseli (*Легенды бизнеса...*, 2017). Popęłiła jednak błąd, wynajmując zarządcę Kocha, który zaciągnął kredyty i spekulował cukrem. Majątek zbankrutował i został przekazany skarbowi państwa, a zarządca uciekł za granicę (Ульянова, 2015, s. 37).

Księżna zajmowała się działalnością charytatywną – w Petersburgu założyła przytułek dla kobiet, które opuściły więzienia, przytułek dla dzieci aresztantów, stała na czele komitetu pomocy rannym żołnierzom w czasie wojny rosyjsko-japońskiej.

Eugenia pełniła szereg funkcji publicznych jako członek rodziny cesarskiej, m.in. Prezes Towarzystwa Mineraologii, członek honorowy Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Automobili, członek Towarzystwa Pomocy Kalekom, prezes Cesarskiego Towarzystwa Wspierania Malarzy, opiekunka Społeczności Świętej Eugenii i in.

W 1914 roku miała udar i była praktycznie sparaliżowana. Po rewolucji 1917 roku w 1922 roku rodzina Oldenburgów opuściła Rosję i wyjechała przez Finlandię do Francji. W 1924 roku zmarł jedyny syn pary książęcej, a ona sama rok później. Mąż przeżył ją o 7 lat. Wszyscy spoczywają we Francji (*Принцессы Ольденбургские...*, 2019).

²⁵ Mikołaj I (1796-1855) – cesarz Rosji (1825-1855), król Polski (1825-1831), przyłączył do Rosji Azerbejdżan i Armenię, stłumił powstanie styczniowe 1831 roku w Polsce i wprowadzał represje przeciwko Polakom, włączając Królestwo Polskie do Cesarstwa Rosyjskiego. Chcąc osłabić wpływy tureckie na Bałkanach i w rejonie Morza Czarnego, uwikłał się w wojnę krymską (1853-1856), która zakończyła się klęską Rosji, a sam cesarz załamał się i wkrótce zmarł. Do dziś krążą pogłoski o jego samobójstwie – GZ.

8. Warwara Morozowa (ros. Варвара Морозова)

Fotografia 8. Portret Warwary Morozowej.

Źródło: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Морозова,_Варвара_Алексеевна#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:V.A._Morozova_by_K.Makovsky_\(1884\).jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/Морозова,_Варвара_Алексеевна#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:V.A._Morozova_by_K.Makovsky_(1884).jpg) (dostęp: 25.07.2020).

Warwara Morozowa (1848-1917) – przedsiębiorca, filantrop, mecenas, córka znanego kupca, filantropa, kolekcjonera i właściciela jednej z pierwszych rosyjskich fabryk bawełnianych z maszynami parowymi – Aleksego Hłudowa urodziła się w Moskwie. Edukacji formalnej nie pobierała, sama uczyła się w domu – biegle władała językiem francuskim i grała na fortepianie. Kiedy miała 17 lat, zakochał się w niej Dyrektor Twerskiej Manufaktury, Abram Morozow, przedstawiciel słynnego rodu Morozowów i daleki krewny Warwary – człowiek bogaty, lecz niewykształcony oraz grubiański. W domu Hłudowów panowała dyscyplina, zgodnie ze średniowiecznym „Domostrojem”. Warwara nie chciała wychodzić za mąż i ojciec zamknął ją na rok w pokoju, a syna, który chciał się od niego uniezależnić, wygnał z domu. Warwara w końcu zgodziła się wyjść za mąż, jeśli ojciec wybaczy bratu. Po ślubie Abram poszerzał działalność firmy, kupił najnowsze maszyny, sprowadzał specjalistów z Wielkiej Brytanii i Szwecji. Zaczęła się jednak u niego rozwijać choroba psychiczna, która trwała 5 lat, aż do śmierci. Warwara opiekowała się mężem w domu. W wieku 34 lat została wdową z 3 synami. Przed śmiercią Abram sporządził testament, w którym przekazał wszystko żonie pod warunkiem, że nie wyjdzie powtórnie za mąż. Inaczej mogła stracić olbrzymi majątek. Warwara nigdy formalnie nie wyszła za mąż ponownie, choć mieszkała bez ślubu ze znanym profesorem prawa, Wasylem Sobolewskim, któremu urodziła syna i córkę (dała im nazwisko po mężu). Warwara po śmierci pierwszego męża zajęła się prowadzeniem jednej z największych w Rosji fabryk włókienniczych – Twerskiej Manufaktury.

Warwara zajęła się również działalnością charytatywną – budowała szkoły, szpitale (m.in. Klinikę Psychiatryczną imienia swojego męża, Instytut Onkologiczny na cześć matki, która zmarła na raka), laboratoria, pomagała w edukacji, opłacała książki i obiady dzieciom, budowała szpitale wojenne, pomagała chłopom, zakładała szkoły dla biednych dzieci. Zasłynęła również jako założycielka gazety „Rosyjskie Wiadomości” («Русские ведомости»), której dyrektorem został jej nieoficjalny mąż, Sobolewski. W Moskwie prowadziła w swoim domu salon literacki, gdzie bywali najslawniejsi pisarze tamtych czasów. Ponieważ była kobietą dość surową, nie układały się jej relacje z dziećmi, którym wydzielala pieniądze. Zwłaszcza dzieci po pierwszym mężu nie akceptowały jej drugiego związku i zachowania. Umierając, większość udziałów Manufaktury zapisała robotnikom. Zmarła przed samym wybuchem rewolucji październikowej, jednak robotnicy nie dostali nic ze spadku, wszystko zostało znacjonalizowane przez bolszewików (Васильева, Пернатъев 2014). Przez władzę radziecką była krytykowana za eksploatację robotników. Była w tym część prawdy, gdyż z jednej strony budowała dla nich mieszkania, szkoły, żłobki, a z drugiej, gdy robotnicy zaczynali strajkować²⁶, wzywała wojsko na pomoc w ich stłumieniu (Варвара Алексеевна Морозова..., 2016).

²⁶ początek XX wieku to okres rewolucji – 1905 i lutowej 1917 – w Rosji, strajków, powstawania kółek rewolucyjnych, zamieszek – GZ.

II. Kobiety biznesu od czasów Związku Radzieckiego do czasów współczesnych

Po rewolucji 1917 roku władza bolszewicka przejęła cały majątek. Za prowadzenie prywatnej działalności gospodarczej groziło więzienie. Część osób prowadziła jednak taką działalność w podziemiu, dopóki nie została zadenuncjowana przez sąsiadów. Władza pozwalała pracować tylko dla siebie, np. czyścić buty na ulicy, sprzedawać warzywa na rynku. Państwo decydowało, co ma być produkowane i w jakiej ilości, zaopatrywało przedsiębiorstwa państwowe i sprzedawało ich towary. W podziemiu sprzedawano żyrandole, kalosze, ale najbardziej chodliwym towarem była odzież. Produkcją zajmowali się często dyrektorzy, którzy albo nie ujmowali tej odzieży w statystyki, albo traktowali jako braki. Często wykazywali sprzedaż tanich koszulek, a sprzedawali drogie eleganckie koszule męskie. W tamtych czasach szwaczka zarabiała ok. 900 rubli na miesiąc, podczas gdy inżynier otrzymywał zaledwie 130 rubli.

Według obliczeń ekonomistów „na początku lat 60. w przedsiębiorstwach w podziemiu pracowało 6 mln osób, w 1974 roku – 17-20 mln, a w 1989 roku – 30 mln. Stanowiło to aż 12% liczby ludności ZSRR”. Po rozpadzie Związku Radzieckiego część z nich zbankrutowała, a część stała się klasą tzw. „Nowych Rosjan” (ros. «Новые русские») (Коган, 2014).

Uważa się, że początek działalności prywatnej w Związku Radzieckim to okres rządów I sekretarza Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego Nikity Chruszczowa²⁷. Za jego rządów masowo brakowało towarów w kraju i ludzie zostali zmuszeni do spekulacji i nielegalnej produkcji. Mając za znajomego dyrektora przedsiębiorstwa państwowego, można było wykupić cały towar jeszcze zanim trafił do sklepów, a potem go sprzedawać nielegalnie i znacznie drożej. „Dla ludzi przedsiębiorczych państwowe przedsiębiorstwa zawałone surowcami, sprzętem, półfabrykatami, magazynami stanowiły swego rodzaju El Dorado – bajeczny świat bez hamulców” (Виряскин, 2010). Tak rodził się biznes prywatny. Sprzyjała temu podwójna księgowość, znajomości i łapówki.

Za władzy radzieckiej zmieniła się sytuacja kobiet. W początkowych latach ZSRR władza prowadziła specjalne kampanie, w których agitowano, aby kobiety zaczęły wykonywać męskie zawody, np. w rolnictwie (akcja „Wszyscy na traktory” – «Все на трактор»), transporcie, górnictwie, przemyśle ciężkim, a z drugiej – zakaz aborcji, ograniczenie antykoncepcji i pomoc młodym matkom. Po wybuchu wojny na front wysłano pół miliona kobiet – do lotnictwa, marynarki wojennej, partyzantki i powstała nawet szkoła kobiet-snaiperów. Reszta kobiet pracowała dla potrzeb frontu.

W latach 50. XX wieku 50% kobiet pracowało, a pod koniec lat 80. już 90%. Eksperci podkreślają, że istotny wpływ na to miało wykształcenie kobiet. Mogły one nie pracować tylko jeżeli były żonami wojskowych, których wciąż gdzieś przenoszono, i urzędników państwowych (Семенова, Ващенко, 2017).

N. Kulbaka zauważył, że „Związek Radziecki był światem mężczyzn – mężczyźni podbijali świat, budowali BAM²⁸ i Bajkonur²⁹, walczyli w gorących punktach i robili karierę”, a kobiety zajmowały się domem, stały w kolejkach i pracowały na etacie. To dzięki nim mężczyźni mogli zbudować socjalizm (Кульбака, 2017).

²⁷ Nikita Chruszczow (1894-1971) – I sekretarz KC KPZR (1953-1964), premier ZSRR (1958-1964), znany z ujawnienia zbrodni Stalina, destalinizacji kraju, odpowiedzialny za interwencję ZSRR na Węgrzech w 1956 roku i sprowokowanie kryzysu kubańskiego (1962), odsunięty od władzy i jedyny, któremu pozwolono żyć spokojnie na emeryturze. Za jego rządów usunięto ciało Stalina z Mauzoleum na Placu Czerwonym, powstał Mur Berliński, oddano Krym Ukrainie, masowo budowano mieszkania nazwane na jego cześć „chruszczowkami” – GZ.

²⁸ BAM – Kolej Bajkalsko-Amurska, przechodząca przez Wschodnią Syberię i Daleki Wschód Rosji o długości ponad 4 tys. km, budowana przez więźniów obozów stalinowskich, jeńców wojennych niemieckich i japońskich – GZ.

²⁹ kosmodrom rosyjski na terenie Kazachstanu – GZ.

Szczególny rozkwit biznesu to lata 90. XX wieku, zwane „siłową przedsiębiorczością” (ros. «силовое предпринимательство») – czasy narodzin biznesów oligarchów, przestępczości i wielkiego męskiego biznesu, zwłaszcza w dziedzinie zasobów naturalnych. Kobiety zaczęły zajmować się biznesem, ale drobnym – głównie był to handel towarami z Turcji, lecz również kultura, media, sztuka. Lata 90. to narodziny banków, giełd, prywatyzacja i transformacja gospodarki. Na skutek prywatyzacji byli dyrektorzy przedsiębiorstw państwowych zostali nowymi właścicielami. Pojawiło się wtedy określenie „czerwony dyrektor” (ros. «красный директор») i „czerwona dyrektorka” (ros. «красная директорша»).

Poniżej przedstawiamy sylwetki najśłynniejszych kobiet biznesu czasów końca Związku Radzieckiego i transformacji gospodarki oraz początków XXI wieku. Wiele z nich zaczynało swoją karierę w czasach radzieckich, kontynuowało po rozpadzie ZSRR i rozwija biznes na początku XXI wieku, dlatego nie jest możliwy ścisły podział na okres ZSRR i współczesność.

9. Raisa Sztreis (ros. Раиса Штрейс)

Fotografia 9. Raisa Sztreis.

Źródło: <https://spb-business.ru/show.php?directory=797> (dostęp: 27.07.2020).

Raisa Sztreis (1929/1930-2013) – „Bohater Pracy Socjalistycznej”, dyrektor Zjednoczenia Produkcyjnego „Lieta” (ros. «Лето») w obwodzie leningradzkim, doktor nauk rolnych. Po ukończeniu Leningradzkiego Instytutu Rolniczego na specjalności agronomii w 1951 roku rozpoczęła pracę w sowchozie „Tieplicznyj” (ros. «Тепличный») pod Leningradem, z którym związała się na całe życie. Najpierw była agronomem, potem starszym agronomem, dyrektorem sowchozu, który przekształciła w pierwsze w Związku Radzieckim rolnicze zjednoczenie produkcyjne „Lieta”. W 8 kombinatach w szklarniach uprawiano warzywa, którymi zaopatrywano Leningrad i Moskwę. Wraz z pracownikami opracowała metody zwalczania szkodników roślin. Za zasługi otrzymała w 1988 roku tytuł „Bohatera Pracy Socjalistycznej”. Była deputowaną w Radzie Leningradu przez 6 kadencji i w radzie dzielnicy Toznieńskiej Moskwy przez 2 kadencje, prezesem Leningradzkiego Oddziału Rosyjskiej Fundacji Miłosierdzia, działaczką Ogólnorosyjskiej Organizacji Weteranów Wojny, Pracy, Sił Zbrojnych (*Шмепёс Пауца...*, 2011-2017).

W 2001 roku po domach byłych pracowników „Lieta” zaczęli chodzić domokrażcy i oferowali po 100 rubli za akcję. W rezultacie takiego wykupu ze 120 ha ziemi spółce pozostała tylko połowa. Na byłych ziemiach spółki wybudowano hipermarkety, a Sztreis musiała zamknąć szklarnie. Pozostała jej tylko uprawa pieczarek, którą kierowała do końca życia (Померанцева, Братищева, Жилева, 2020).

W 2018 roku w Petersburgu na jej cześć nazwano jeden ze skwerów obok domu, w którym mieszkała.

10. Irena Lesniewskaja (ros. Ирена Лесневская)

Fotografia 10. Irena Lesniewskaja.

Źródło: <https://stuki-druki.com/authors/lesnevskaya-irena.php> (dostęp: 28.07.2020).

Irena Lesniewskaja – dziennikarka, producent telewizyjny, założycielka telewizji „REN TV” («РЕН ТВ») – urodziła się w 1942 roku w Urłjutiup w Kazachstanie (ojciec był zesłany do Kazachstanu w czasie represji stalinowskich, gdzie pozostał). W 1945 roku Irena z matką przeprowadziły się do Moskwy. W czasie nauki w szkole średniej pracowała jako laborantka w szpitalu, aby zdobyć staż i dostać się na medycynę, jednak zmieniła zamiary i dostała się na reżyserię do Wszechrosyjskiego Państwowego Uniwersytetu Kinematografii im. S. Gierasimowa. Studia porzuciła szybko i poszła do pracy w gazecie. W 1965 roku trafiła do telewizji do redakcji programów dla dzieci, a potem do redakcji filmowej. Pracowała jako redaktor i przygotowywała programy o sztuce i literaturze. W 1979 roku ukończyła dziennikarstwo w Moskiewskim Uniwersytecie Państwowym im. M. Łomonosowa. W 1991 roku założyła telewizję ogólnorosyjską «РЕН ТВ» (potem zmieniono nazwę na nazwę pisaną łacińskimi literami „REN-TV”. Produkowała programy dla telewizji „ОРТ” («ОРТ») – obecnie „Pierwszy kanał” («Первый канал») telewizji rosyjskiej. W 1994 roku została prezesem Stowarzyszenia Niezależnych Producentów Telewizyjnych. Brała aktywny udział w kampanii prezydenckiej B. Jelcyna podczas ubiegania się o drugą kadencję w 1996 roku. W 1998 roku otrzymała nagrodę „Kobieta-1997 Rosji i Ameryki”, w 2000 roku „Nagrodę Piotra Wielkiego” jako jeden z najlepszych rosyjskich menadżerów, w 2001 roku nagrodę „Olimpia” Rosyjskiej Akademii Biznesu i Przedsiębiorczości, a w 2006 roku medal „Za Zasługi dla Ojczyzny” II stopnia.

W 2005 roku sprzedała udziały swoje i syna Dymitra holdingowi telewizyjnemu „RTL Group”. Rok później została współwłaścicielką „Ren Media Group”, a od 2007 roku wspólnie z synem wydaje czasopismo „The New Times”, gdzie do 2013 roku pełniła funkcję redaktora naczelnego. W 2009 roku została kawalerem francuskiej Legii Honorowej.

W 2014 roku ostro skrytykowała telewizję rosyjską:

Telewizji nie ma. Dzisiaj telewizji nie ma. Są pewne projekty, udane i nieudane, są po prostu haniebne kanały propagandowe, które robią, co im każą [...]. Mam odczucie, że nasz kraj to olbrzymi szpital psychiatryczny [...]. Dla mnie to nawet nie zdrajcy własnego narodu, nie niszczyciele tego, co sami zbudowali, a chorzy ludzie, którzy czymś się zarazili [...]. Kanał rosyjski kłamie w ciągu wielu miesięcy i celowo robi „pranie mózgu” nie tylko obywatelom Rosji, ale i mieszkańcom południowo wschodniej Ukrainy (Масюк, 2014).

W 2016 roku zasłynęła z ostrej wypowiedzi na łamach własnego czasopisma, że prezydent Putin jest jej „wrogiem ideowym” i zażądała uwolnienia ukraińskiej lotniczki Nadieždy Sawczenko³⁰, co przytaczamy we własnym tłumaczeniu:

Panie Prezydencie! Zwracam się do Pana w przededniu Międzynarodowego Dnia Kobiet jako obywatelka Rosji i po prostu kobieta. Na oczach całego świata, w rosyjskim więzieniu, po ogłoszeniu głódówki, umiera odważna kobieta Nadieżda Sawczenko! Proszę, wzywam do czegoś ludzkiego, do chrześcijańskiego, męskiego, w końcu, u Pana, aby powstrzymał Pan ten chaos i niezwłocznie wymienił Nadieżdę na rosyjskich jeńców wojennych lub udzielił amnestii swoim dekretem! Niech Pan nie poniża Rosji, jej mężczyzn, jej oficerów, którzy zachowali wyobrażenia o honorze! I nawet jeśli Pan uważa ukraińskiego oficera, broniącego suwerenności swojego kraju za wroga, to niech Pan szanuje wroga! Ja też uważam Pana za swojego wroga ideowego, ale nich mi chociaż Pan pozwoli uważać Prezydenta mojego kraju za mężczyznę! (Лесневская, 2016).

W 2019 roku na Twitterze dziennikarka i profesor Anna Kaczajewa napisała, że do domu Lesniewskiej weszła policja i dokonała przeszukania. Po jakimś czasie usunęła wiadomość na prośbę syna Ireny, a sama Lesniewskaja ogłosiła, że po prostu włączył się alarm i policja musiała przyjechać i przeszukać dom (Минак, 2019-2).

Lesniewskaja była trzykrotnie zamężna, ma jednego syna – partnera w biznesie – Dymitra (*Ирена Лесневская – биография...*, 2014-2020).

³⁰ Nadija Sawczenko to pilot ukraińskich sił zbrojnych, w 2014 roku wzięta do niewoli przez donbaskich separatystów i przekazana władzom rosyjskim. Pod zarzutem zabicia 2 rosyjskich dziennikarzy spędziła w rosyjskich aresztach i więzieniach 2 lata. W sierpniu 2014 roku zaocznie wybrano ją do ukraińskiego parlamentu z list Batkiwszczyny Julii Tymoszenko. Po jej wypuszczeniu z Rosji z rąk Petra Poroszenki otrzymała tytuł Bohatera Ukrainy. W marcu 2018 roku aresztowano ją pod zarzutem uczestnictwa w przerzucie broni z terenów znajdujących się pod kontrolą donbaskich separatystów w celu ataku na Radę Najwyższą – ukraiński parlament. W związku z planowaniem przewrotu Sawczenko groziło nawet dożywocie. W kwietniu 2019 roku sąd zwolnił ją z aresztu tymczasowego (*Wybory na Ukrainie...*, dostęp: 12.09.2019).

11. Kalina Nikiforowa (ros. Калина Никифорова)

Fotografia 11. Kalina Nikiforowa.

Źródło: <https://ukponi.org/pervaya-zhenshhina-vor-v-zakone-kalina-ni/> (dostęp: 28.07.2020).

Kalina Nikiforowa (1945-1988) – „matka wszystkich złodziei” (ros. «мать всех воров»), „matka wórow w zakonie”³¹ (ros. «мать воров в законе»), „milionerka z podziemia” (ros. «миллионерша из подполья»), ps. „Nina” – urodziła się w Baku (Azerbejdżan) w biednej żydowskiej rodzinie, dokąd przenieśli się jej rodzice na krótko przed wojną. Wkrótce rodzina przeniosła się pod Moskwę. Kalina wcześniej wyszła za mąż za człowieka, który ze względu na wiek mógłby być jej dziadkiem, ale był jubilerem bardzo w niej zakochanym. Wkrótce zmarł i zostawił żonie cały majątek. Kalina mimo to poszła do pracy do sklepu dewizowego „Bieriozka”³², gdzie odkryła, że można nieźle zarobić na spekulacji. Przekazywała również przestępcom adresy bogatych klientów sklepu. Częścią zysku dzieliła się z kierownikiem sklepu, ale sprawa i tak się wydała (doniósł jeden spekulant, przyłapany na handlu dżinsami), a Kalina i jej szef zostali aresztowani przez milicję. Za „nielegalne operacje walutowe” mogła nawet zostać skazana na śmierć (w ZSRR posiadanie waluty było przestępstwem). Skazano ją na 3 lata kolonii karnej, ale Kalina postanowiła pójść na współpracę z organami bezpieczeństwa, które nadały jej pseudonim „Julia” – zaczęła wydawać drobnych złodziejasków, spekulantów walutą i oszustów. Zwolniono ją przedterminowo i dostała gwarancję nietykalności od milicji, a świat przestępczy też ją szanował, gdyż wydała tylko drobnych złodziejasków, a nie bossów mafii. Po wyjściu z więzienia poszła do pracy jako kelnerka do pijalni piwa. Tam dolewała wody do piwa i dorabiała sobie spore sumki do pensji. Działała na dwa fronty – sama oszukiwała, zaś konkurentów pozbywała się rękoma milicji. Postanowiła też nawiązać współpracę z grupą wasiliewską, jedną z najsłynniejszych grup przestępczych. Zaproponowała im wspólne utworzenie w Moskwie 3 nielegalnych domów gry, do których przychodzili wydawać pieniądze tylko

³¹ Wor to po rosyjsku złodziej. Natomiast wor w zakonie to zwrot nieprzetłumaczalny, oznaczający bandyckiego herszta. Aby ktoś został worem w zakonie, inni – wcześniej posiadający ten tytuł – muszą go „koronować”. W środowisku rosyjskich przestępców słowo „wor” niekoniecznie oznacza kogoś, kto dokonuje kradzieży (choć zdarzają się w tym gronie i tacy), to termin zarezerwowany dla elity bandyckiego świata (Przechszo, 2011).

³² „Bieriozka” (ros. «Березка») – sieć sklepów w ZSRR, gdzie można było kupować towary za walutę obcą albo czekać, przeznaczona dla radzieckich dyplomatów, wojskowych i urzędników i ich rodzin. W Polsce – „Pewex” – GZ.

najważniejsi członkowie mafii. Tam poznała Wiaczesława Iwankowa³³, ps. „Japończyk”, z którym się związała i urodziła mu dziecko. Razem ze swoim nieoficjalnym mężem zajmowali się spekulacją, wymuszeniami, kradzieżami. Sama zaczęła kierować grupą przestępczą.

W latach 70. została właścicielką sklepu jubilerskiego w Berlinie, do którego kontrabandiści przywozili kamienie szlachetne i złoto z Jakucji i Magadanu. Jej majątek w latach 80. wynosił 1 mln rubli. Kalina wpadła jeszcze na jeden biznesowy pomysł. Wielu radzieckich Żydów chciało uciec do Izraela i przerzucić tam złoto i biżuterię. Kalina obiecała im pomóc, zbierała od uciekinierów wszystko, ale oczywiście nic nie oddała. Emigranci nic nie mogli zrobić, gdyż byli już w Izraelu, a ona w Związku Radzieckim.

Pod koniec lat 70. i na początku 80. „Japończyk” poprosił Kalinę, żeby poznała go z przyjacielem jej pierwszego męża – filatelistą Arkadym Niselzonem. „Japończyk” przekonał Kalinę, że zgłosił się do niego pomocnik Niselzona, Mark, któremu niby Niselzon ukradł stare ikony. Niselzon przyszedł do nich do mieszkania, w wtedy „Japończyk” zażądał od Niselzona 100 tys. rubli, zaś jego pomocnicy rozpuścili w wannie substancję żrącą i zagrozili, że wrzucą do niej Niselzona. Niselzon zgodził się, ale wkrótce napisał skargę na milicję, która aresztowała „Japończyka”. Kalinie nic nie zrobiono, a wcześniej z mieszkania wyniosła do koleżanki wszystkie łupy.

Kolejne oszustwo miało miejsce w Krasnodarze. Kalina podawała się za kolekcjonerkę starych monet i zwabiła 2 miejscowych kolekcjonerów, którym miała niby sprzedać monetę za astronomiczną sumę 80 tys. dolarów. Kolekcjonerzy przyszli, a wtedy „Japończyk” w przebraniu milicjanta skonfiskował pieniądze. Kolekcjonerzy potem się dowiedzieli, kto był milicjantem, ale nic już nie mogli zrobić.

Kalinie udało się kupić synowi tytuł „wora w zakonie”. Mafia nadała mu pseudonim po matce – „Kalina”, podobno za sporą sumę.

Wkrótce potem Kalina poznała Rubena Sarkisjana, ps. „Profesor”, tzw. „wora w zakonie”, który został jej kolejnym partnerem życiowym. Razem założyli nielegalną fabrykę obuwia, gdzie podrabiali zachodnie marki obuwia. Towary cieszyły się wyjątkową popularnością i para dorobiła się sporego majątku.

W połowie lat 80. Kalina zachorowała na raka krwi, postanowiła zabrać pieniądze i wyjechać na zachód na leczenie. Jednak wyjazd ze sporą gotówką i złotem za „żelazną kurtynę” był praktycznie niemożliwy, dlatego postanowiła porwać samolot z jednego z ormiańskich lotnisk do USA. Wszystko przygotowała z mafią, ale śmierć jej przeszkodziła. Zmarła w wieku 43 lat i pochowano ją w Armenii, gdzie wcześniej przeprowadziła się z Sarkisjanem (*Мать всех воров...*, 2020; Комиссарова, 2018).

³³ Wiaczesław Iwankow (1940-2009); pseudonim: „Japończyk” lub „mały Japończyk” – rosyjski gangster, wor w zakonie. Działał na terytorium byłego ZSRR i w Stanach Zjednoczonych. Pseudonim „Japończyk” został mu nadany z uwagi na jego azjatyckie rysy. Uważany był za jednego z głównych przywódców mafii sołncewskiej. Sam Iwankow twierdził, że prawdziwymi szefami mafii rosyjskiej są funkcjonariusze rosyjskich służb specjalnych. Oskarżany był o handel bronią, narkotykami i morderstwa na zlecenie. W Ameryce został skazany za wyłudzenie od kilku osób 3 mln dolarów i fikcyjne małżeństwo, które zawarł w celu uzyskania obywatelstwa. Potem został wydany w ręce rosyjskiego wymiaru sprawiedliwości w związku z zarzutami o zlecenie zabójstwa 2 tureckich gangsterów, ale został uwolniony przez prokuraturę. Zginął zastrzelony przez snajpera po wyjściu z restauracji. Na jego prawosławny pogrzeb zjechali gangsterzy z całego świata (https://pl.wikipedia.org/wiki/Wiaczesław_Iwankow, dostęp: 28.07.2020).

12. Natalia Rajewskaja (ros. Наталья Раевская)

Fotografia 12. Natalia Rajewskaja.

Źródło: http://www.compromat.ru/page_12778.htm (dostęp: 26.07.2020).

Natalia Rajewskaja urodziła się w 1945 roku. W latach 1967-1988 pracowała w Ministerstwie Finansów ZSRR jako zastępca naczelnika wydziału przemysłu samochodowego, w latach 1988-1989 jako zastępca kierownika wydziału, a następnie kierownik wydziału banku „Avtobank” (ros. «Автобанк»), potem (do 1991 roku) – wiceprezes, a w latach 1991-2001 prezes zarządu „Avtobanku”. W 1995 roku została członkiem rady nadzorczej spółki ubezpieczeniowej „Ingosstrach” (ros. «Ингосстрах»), potem (do 1999 roku) prezesem rady nadzorczej „Ingosstrach”, jednocześnie była członkiem rady nadzorczej kolejnego towarzystwa ubezpieczeniowego „RESO-Garantija” (ros. «РЕСО-Гарантия»). „Avtobank” był jednym z pierwszych banków komercyjnych po transformacji gospodarki. Razem z „Ingosstrach” należał do biznesmena Andrieja Andrejewa.

„Avtobank” został założony w 1988 roku przez Ministerstwo Przemysłu Samochodowego ZSRR jako kasa wzajemnej pomocy dla przemysłu samochodowego – planowano udzielanie kredytów przedsiębiorstwom branży samochodowej bez oprocentowania. Niektóre przedsiębiorstwa brały kredyty, ale nie uważały za konieczne ich zwrot. W 1993 roku mafia ormiańska porwała brata Natalii i oddała go po opłaceniu okupu.

Rajewskaja, jako jedyna kobieta-bankowiec, wspólnie z największymi bankowcami Rosji – M. Chodorkowskim³⁴, W. Gusinskim³⁵ – spotkała się w 1995 roku z prezydentem Jelcynem³⁶, dzięki czemu prezydent podpisał dekret o pożyczkach na aukcje³⁷. Tak rozpoczęła się prywatyzacja największych rosyjskich przedsiębiorstw – „Lukoil”, „Normikiel”, „Jukos” i rodziny oligarchów powiązanych z Kremlen. W 2001 roku Andriejew sprzedał „Avtobank”, „Ingosstrach” i hutę „Nosta” za 90 mln dolarów firmom „Syberyjskie Aluminium”, „Nafta-Moskwa” i „Millhouse Capital”. Pod dokumentem podpisała się Rajewskaja i kierownik działu bezpieczeństwa Rodion Gamzajew. Rajewskaja potem mówiła, że nie miała prawa podpisywać dokumentów, ale Gamzajew ją zmusił. Była śledzona, grożono jej i rodzinie. Miała ochronę i była świadkiem w śledztwie. Nowy właściciel wyrzucił ją z pracy (Петрова, 2003).

Do bankowości wróciła w 2004 roku, gdy została doradcą w banku „Gubernskij” («Губернский»), który potem zmienił nazwę na „Moj bank” («Мой банк»). Do banku „Moj bank” wróciła w latach 2006-2007, znów jako szefowa rady (Изменения ..., 2008).

³⁴ Michaił Chodorkowski – przedsiębiorca, w 2004 roku uważany za najbogatszego Rosjanina, były właściciel przedsiębiorstwa naftowego „Jukos”. W 1992 roku był p.o. wiceministra paliw i energetyki. W 1989 roku założyła bank „Menatep”, który wykupił 45% upadającej państwowej spółki „Jukos”. Upadający „Jukos” stał się w 2003 roku liderem światowego rynku energetycznego. W 2003 roku podpisał umowę o fuzji z „Sibneft” Romana Abramowicza. Byłoby to czwarte pod względem wielkości prywatne przedsiębiorstwo naftowe na świecie. Jednak Chodorkowski zaczął krytykować prezydenta Putina. Kierownictwo „Jukosu” zostało aresztowane za nieprawidłowości przy prywatyzacji. W 2005 roku został skazany na 8 lat pobytu w kolonii karnej w kopalni uranu na Syberii. W 2009 roku przeniesiony do więzienia w Moskwie. W 2013 roku został ułaskawiony przez Putina i od razu opuścił Rosję – GZ.

³⁵ Władimir Gusinski – potentat medialny, założyciel holdingu „Most” («Мост»), który obejmował telewizję „NTV” («НТВ»), kilka gazet. Jako właściciel banku „Most-Bank” («Мост-Банк»), sponsorował radio „Echo Moskwy” («Эхо Москвы»). Założył również holding medialny „Media-Most” («Медиа-Мост»). Krytykował wojnę w Czeczenii i politykę Jelcyna. Wkrótce po objęciu urzędu przez Putina aresztowano go za przestępstwa podatkowe i malwersacje. Bardzo szybko został zwolniony, sprzedał państwu bardzo tanio telewizję „NTV” i zarzuty wobec niego zostały wycofane. Gusinski wyemigrował do Izraela (ma obywatelstwo izraelskie i hiszpańskie), mieszka w USA i podobno prowadzi kanał satelitalny dla Rosjan za granicą (*Tajemnice rosyjskich miliarderów...*, 2014).

³⁶ Borys Jelcyn (1931-2007) – pierwszy prezydent Federacji Rosyjskiej (1991-1999), wcześniej Przewodniczący Rady Najwyższej Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (RFSRR), premier RFSRR, premier Federacji Rosyjskiej. W 1991 roku podpisał porozumienie o rozpadzie Związku Radzieckiego, jako pierwszy przywódca Rosji przeprosił Polskę za zbrodnię katyńską, otworzył kraj na przemiany demokratyczne, wprowadzał zasady wolnego rynku. Wysłał jednak wojska rosyjskie do Czeczenii. Oskarżany o sprzyjanie magnatom finansowym oraz chaos gospodarczy i polityczny w kraju. Ustąpił z urzędu przed końcem drugiej kadencji i wyznaczył Władimira Putina na swojego następcę – GZ.

³⁷ pożyczki na aukcje – jeden z mechanizmów prywatyzacji za Jelcyna, gdy banki komercyjne trzymały na własność akcje największych firm. Przedsiębiorca, np. bank lub grupa przedsiębiorców, pożyczali państwu pieniądze pod zastaw należącego do państwa kontrolnego pakietu akcji giganta przemysłowego. Jeśli państwo nie oddawało w terminie pieniędzy, majątek przechodził na własność pożyczkodawcy. Przy czym od samego początku zakładano, że państwo nie spłaci długu, a więc ta niby pożyczka była po prostu formą sprzedaży własności prywatnej. Właśnie w wyniku takiej prywatyzacji powstała klasa oligarchów, jak Bieriezwowski, Gusinski, Potanin czy Chodorkowski (*Система собственности...*, 2020).

13. Olga Dergunowa (ros. Ольга Дергунова)

Fotografia 13. Olga Dergunowa.

Źródło: <https://gsom.spbu.ru/gsom/board/dergunova/> (dostęp: 27.07.2020).

Olga Dergunowa – rosyjska businesswoman oraz działaczka polityczna urodziła się w 1956 roku w Moskwie. W 1987 roku ukończyła cybernetykę w Moskiewskim Instytucie Gospodarki Narodowej im. G. Plechanowa (obecnie Rosyjski Uniwersytet Ekonomiczny im. G. Plechanowa), a w 1991 roku studia doktoranckie w zakresie technik obliczeniowych i programowania. Po ukończeniu studiów rozpoczęła pracę w Instytucie Naukowo-Badawczym „Voschod” (ros. «Восход»). Od 1990 roku była dyrektorem ds. sprzedaży i marketingu w dwóch spółkach joint-venture – „Paragraf” («Параграф») i „Mikroinform” (ros. «Микроинформ»), które zajmowały się sprzedażą rosyjskiego redaktora tekstowego „Leksykon” (ros. «Лексикон»). W 1994 roku została menadżerem ds. pracy z klientami korporacyjnymi przedstawicielstwa „Microsoft” w Rosji, a w 1995 roku stanęła na czele tego przedstawicielstwa. W 2002 roku „The Wall Street Journal” określił ją jako jedną z 25 najbardziej wpływowych i odnoszących sukcesy kobiet Europy. W latach 2004-2007 pełniła funkcję prezesa „Microsoft” w Rosji i Wspólnocie Niepodległych Krajów. Od 2007 roku wchodziła w skład zarządu banku „VTB” («ВТБ»). Od 2010 roku była członkiem rady firmy „Transneft” (ros. «Транснефть»). W latach 2010-2012 była członkiem rady, a następnie prezesem rady nadzorczej banku „Bank VTB Kazachstan” («Банк ВТБ Казахстан»). W 2012 roku premier Dmitrij Miedwiediew mianował ją wiceministrem rozwoju ekonomicznego i szefową Federalnej Agencji ds. Zarządzania Majątkiem Państwowym”. W 2016 roku została odwołana z tych funkcji rządowych i przyjęła stanowisko wiceprezesa banku „VTB” (Dergunowa Olga, 2019). Powodem jej odwołania była zbyt powolna prywatyzacja majątku państwowego, ale chodziły słuchy, że przyczyniły się do tego liczne skandale w Agencji. Chodziło o aresztowanie kilku szefów regionalnych Agencji za łapówkarstwo i renacjonalizację obiektów nieruchomości stanowiących dziedzictwo kulturowe. Agencja często składała wnioski do sądu o powtórne przejęcie przez państwo pałaców czy rezydencji od właścicieli, którzy niezbyt legalnie stali się ich właścicielami podczas prywatyzacji w latach 90., co mogło destabilizować gospodarkę stolicy (Прохватилов, 2016).

W 2019 roku została mianowana dyrektorem Wyższej Szkoły Managementu Sankt Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego – jedynej rosyjskiej szkoły biznesowej i jednej z 95 najlepszych szkół w Europie według „The Financial Times” (Ольга Дергунова назначена..., 2019).

Laureatka wielu nagród, m.in. „Najlepszy top-manager sektora IT” (2005), „Businessman roku” (2006, Amerykańska Izba Handlowa), „Człowiek dziesięciolecia” (2007, portal Rambler), „Dyrektor roku” (2013).

Ma męża Igora i córkę Ninę, którzy pracują w bankowości (Биография – Ольга Дергунова, 2020).

14. Natalja Łucenko (ros. Наталья Луценко)

Fotografia 14. Natalja Łucenko.

Źródło: <https://petrovsky.spb.ru/natalya-lucenko-foto.html> (dostęp: 18.07.2020).

Natalja Łucenko urodziła się w 1956 roku w Kropotkinie w Kraju Krasnodarskim³⁸. Ukończyła Politechnikę Stawropolską. Obecnie, wraz z mężem, jest właścicielką firmy „Sodružestwo” (ros. «Содружество»), a jej majątek szacuje się na 425 mln dolarów. W latach 1996-2001 była wiceprezydentem miasta Kisłowodzka³⁹. Do 2008 roku była dyrektorem generalnym Zjednoczenia „Holding Zarządzanie Uzdrowiskiem” (ros. «Курортное управление холдинг»), nadzorującego uzdrowiska Kaukaskich Wód Mineralnych⁴⁰.

W maju 2009 roku ogłosiła start w wyborach na mera Kisłowodzka z ramienia partii Putina „Jedna Rosja” (ros. «Единая Россия»)⁴¹. Dnia 19 maja przy urzędzie miasta Kisłowodzka w koszu umieszczono ładunek wybuchowy, który eksplodował, kiedy Natalja wychodziła z budynku. Z licznymi poparzeniami i ranami trafiła do szpitala (*Мэр Кисловодска...*, 2009). Zdobyła jednak ponad 60% głosów i została merem miasta na kadencję 2009-2014.

Firmę „Sodružestwo”, zajmującą się ekstrakcją oleju, małżeństwo Łucenko założyło w 1994 roku w obwodzie kaliningradzkim. Obecnie siedziba firmy jest zarejestrowana w Luksemburgu, a firma jest największym w Europie producentem roślin oleistych, soi warzywnej i rzepaku (Морозова, 2020).

³⁸ region na południu nad Morzem Czarnym i Azowskim – GZ.

³⁹ miasto w Kraju Stawropolskim, na przedgórzu Wielkiego Kaukazu, kurort balneologiczny – GZ.

⁴⁰ Kaukaskie Wody Mineralne – zespół uzdrowisk na terenie Kraju Stawropolskiego na zboczach Kaukazu, znany od XVIII wieku, dokąd zawsze jeździli słynni poeci, pisarze, kompozytorzy, politycy, celebryci. Słynie z leczniczych wód, klimatu i widoków – GZ.

⁴¹ największa partia polityczna w Rosji, zaplecze prezydenta Putina. Jej przedstawiciele posiadają 343 na 445 miejsc w niższej izbie parlamentu – Dumie Państwowej – GZ.

15. Ewgenija Gurjewa (ros. Евгения Гурьева)

Fotografia 15. Ewgenija Gurjewa.

Źródło: <https://www.liveinternet.ru/users/katiava/post408471723/> (dostęp: 20.07.2020).

Ewgenija Gurjewa urodziła się w 1958 roku. Ukończyła Moskiewski Instytut Lotniczy na specjalności konstrukcja i produkcja sprzętu radiowego. Przez wiele lat pracowała jako inżynier radiowy w Centralnym Zarządzie Połączeń Lotniczych „Aeroflotu”⁴² na lotnisku Szeremietiewo⁴³. Pracowała również w Merii (urzędzie miasta) Moskwy jako inżynier działu naukowo-badawczego. Od 2007 roku jest właścicielką 4,82% akcji holdingu „FosAgro” («ФосАгро») – największego w Europie producenta nawozów fosforowych. Wyszła za mąż za Andrieja Gurjewa⁴⁴ – kolegę z czasów szkolnych, byłego senatora. Ich syn – też Andriej – jest prezesem zarządu „FosAgro”, a córka Julia pracuje z matką z założonej przez nią z mężem Fundacji Charytatywnej Andrieja Gurjewa. Od lat jest na liście najbogatszych Rosjanek – w 2013 roku jej majątek wynosił 22,7 mln dolarów (na podstawie deklaracji podatkowej męża uznano ją za najbogatszą w Rosji żonę parlamentarzysty), posiadali 7 mieszkań, domy, działki, 4 samochody Rolls Royce, Mercedes Benz, Range Rover, motor Harley-Davidson. Obecnie jej majątek szacuje się na 390 mln dolarów (*Биография – Евгения Гурьева*, 2020).

⁴² rosyjski narodowy przewoźnik lotniczy, największa linia lotnicza, założona w 1923 roku – GZ.

⁴³ największe lotnisko międzynarodowe w Moskwie i w Rosji – GZ.

⁴⁴ polityk, przedsiębiorca, miliarder, w latach 2001-2013 senator z obwodu murmańskiego, wiceprezes Rosyjskiego Związku Chemików, „Mistrz Sportu” – judo, „Zasłużony Trener”, laureat wielu nagród państwowych i cerkiewnych, m.in. za budowę i rekonstrukcję klasztorów i cerkwi – GZ.

16. Tatiana Kuzniecowa (ros. Татьяна Кузнецова)

Fotografia 16. Tatiana Kuzniecowa.

Źródło: <https://finparty.ru/personal/tatyana-kuznetsova/> (dostęp: 18.07.2020).

Tatiana Kuzniecowa urodziła się w 1960 roku w Dalnierzeczensku w Kraju Nadmorskim⁴⁵. Ukończyła prawo w Dalekowschodnim Uniwersytecie Państwowym. Jest profesorem nauk technicznych. Od 1986 roku pracowała jako radca prawny w „Purnieftiegeazgeologia” (ros. «Пурнефтегазгеология»). W 1993 roku została wicedyrektorem ds. prawnych w Państwowym Przedsiębiorstwie Geologicznym, a po 3 latach – dyrektorem ds. marketingu. W 1998 roku została wicedyrektorem „Nordpipes” («Нордпайпс»). Od 2002 roku pracuje w „Novatek” (ros. «Новатэк»)⁴⁶ jako szefowa działu prawnego, a także wiceprezes zarządu. Nagrodzona orderem „Za zasługi wobec Ojczyzny” II stopnia. Jej majątek szacuje się na 460 mln dolarów (*Биография – Татьяна Кузнецова*, 2020). O jej życiu praktycznie nie ma więcej informacji w rosyjskim Internecie. Jest jedną z najbardziej tajemniczych kobiet biznesu, trudno nawet znaleźć jej zdjęcie. Prawdopodobnie jest niezamężna, nie ma dzieci i życie poświęciła tylko karierze (*Татьяна Кузнецова...*, 2018).

⁴⁵ najdalej wysunięta na południowy wschód jednostka administracyjna Rosji, graniczy z Chinami, Koreą Północną i Morzem Japońskim – GZ.

⁴⁶ „Novatek” zajmuje 4 miejsce na świecie pod względem zasobów gazu skroplonego – GZ.

17. Marina Siedych (ros. Марина Седых)

Fotografia 17. Marina Siedych.

Źródło: <http://vs.tpprf.ru/ru/pravlenie/sedykh-marina-vladimirovna.php> (dostęp: 21.07.2020).

Marina Siedych – dyrektor generalny „Irkuckiej Firmy Naftowej” («Иркутская нефтяная компания»)⁴⁷ – urodziła się w 1960 roku w Irkucku⁴⁸. W 1993 roku ukończyła prawo w Irkuckim Uniwersytecie Państwowym i rozpoczęła pracę jako radca prawny w Szkotowskiej Spółce Spożywczej (ros. Шкотовское райпо), a potem 8 lat pracowała w dziale prawnym Irkuckiego Zakładu Przemysłu Ciężkiego (ros. Иркутский завод тяжелого машиностроения). Następnie została radcą prawnym w firmie „Vostsibneftegazgeologia” (ros. «Востсибнефтегазгеология»). W 2000 roku wraz z przedsiębiorcą Nikołajem Bujnowem założyła „Irkucką Firmę Naftową” i została dyrektorem generalnym z 10,1% akcji tej firmy. Od 2008 roku jest również dyrektorem generalnym i członkiem rady nadzorczej „INK-Kapital” (ros. «ИНК-Капитал»). W latach 2013-2018 była deputowaną Zgromadzenia Ustawodawczego obwodu irkuckiego z ramienia partii „Jedna Rosja”. Od 20013 roku zajmuje się działalnością charytatywną – pomaga finansowo organizacji społecznej pomocy dzieciom z ograniczonymi możliwościami i rozwojem „Promyk Nadziei” (ros. «Лучик надежды») w regionie niżnieilimskim w obwodzie irkuckim. W 2014 roku założyła własną fundację pod taką samą nazwą (*Бюография – Марина Седых*, 2020). W 2020 roku została członkiem zarządu Rosyjskiego Związku Przemysłowców i Przedsiębiorców (Российский союз промышленников и предпринимателей) – instytucji zrzeszającej największe rosyjskie przedsiębiorstwa, naukowców i działaczy społecznych (*Глава Иркутской нефтяной компании...*, 2020). Jej majątek szacuje się na 320 mln dolarów. Jest zamężna, ma córkę Anastazję – hokeistkę, która gra w rosyjskiej hokejowej reprezentacji narodowej (*Седых Марина...*, 2018).

⁴⁷ największy prywatny producent węgłowoduru na Syberii Wschodniej, jedyna firma w obwodzie irkuckim wydobywająca ropę naftową na skalę przemysłową – GZ.

⁴⁸ miasto na Syberii, nad rzeką Angarą, centrum gospodarcze, kulturalne i naukowe Syberii – GZ.

18. Elena Baturina (ros. Елена Батурина)*Fotografia 18. Elena Baturina.*

Źródło: <https://1prime.ru/business/20191024/830449462.html> (dostęp: 13.07.2020).

Najbogatsza Rosjanka-miliarderka, majątek której szacuje się na 1200 mln dolarów, wdowa po byłym merze Moskwy Juriju Łużkowie⁴⁹, urodziła się w Moskwie w 1963 roku w rodzinie robotników zakładu „Frezer”. Po ukończeniu szkoły średniej poszła na studia zaoczne do Instytutu Zarządzania im. S. Ordżonikidze i jednocześnie w latach 1980-1982 pracowała razem z rodzicami w zakładzie „Frezer”. Potem pracowała w Instytucie Problemów Ekonomicznych Rozwoju Gospodarki Narodowej w Moskwie, była członkiem Komisji Moskiewskiego Komitetu Wykonawczego ds. Działalności Spółdzielni. W 1986 roku ukończyła studia. W 1987 roku poznała Jurija Łużkowa, który wówczas był drugą osobą w Moskiewskim Komitecie Wykonawczym, dokąd sama trafiła do pracy jako 24-letnia absolwentka. Od razu przypadli sobie do gustu, chociaż Łużkow był żonaty. W 1988 roku zmarła mu żona. W 1991 roku Elena przeprowadziła się do Jurija, a po 3 miesiącach pobraли się. W 1992 roku urodziła się im córka Elena, a 2 lata później Olga. Łużkow miał 2 synów z pierwszego małżeństwa – starszy syn Michaił nie akceptował macochy, która była od niego młodsza, a młodszy syn Aleksander znalazł z nią wspólny język.

W 1991 roku Jurij Łużkow stanął na czele Moskiewskiej Rady Miejskiej (po ros. Правительство Москвы, czyli dosłownie Rząd Moskwy), a rok później został merem Moskwy (czyli odpowiednikiem prezydenta miasta).

Początki Eleny w biznesie to jeszcze 1989 rok, kiedy pod koniec istnienia Związku Radzieckiego, wspólnie z bratem Wiktorem, założyła spółdzielnię. Pierwsza firma zajmowała się szerokim spektrum działalności – sprzedażą i instalacją oprogramowania komputerowego, sprzedażą elektroniki. W 1991 roku, również z bratem, założyła kolejną firmę – „Inteco”, która zajmowała się sprzedażą wyrobów z polimeru. Wykorzystując niszę na rynku, wkrótce „Inteco” zajęło 1/4 rynku wyrobów z plastiku. W 1998 roku wygrała przetarg na dostawę 80 tys. krzeseł plastikowych dla stadionu „Łuźniki”⁵⁰ w Moskwie.

⁴⁹ Jurij Łużkow (1936-2019), w 1992 roku mianowany dekretem przez Borysa Jelcyna na mera Moskwy, potem zwyciężył w wyborach i rządził stolicą do 2010 roku (18 lat). Jeden z założycieli partii „Jedna Rosja”, od lat rządzącej partii pod przewodnictwem Putina. Po stwierdzeniu, że rekomendowanie Miedwiediewa na prezydenta było pomyłką Putina został odwołany przez prezydenta Miedwiediewa i oskarżony o korupcję i razem z żoną opuścił Rosję. Był znany ze swoich rasistowskich poglądów, defraudacji i wspierania kontraktów swojej żony, dzięki którym została najbogatszą Rosjanką (*Zmarł wieloletni...*, 2019).

⁵⁰ stadion rosyjskiej drużyny narodowej może pomieścić ponad 81 tys. osób – GZ.

Po 10 latach firma poszerzyła działalność o nieruchomości, budownictwo, inwestycje w akcje, m.in. słynnych firm jak „Gazprom”⁵¹ czy „Sberbank”⁵². Elena zaczęła wspierać edukację, kulturę, sztukę, turnieje golfowe (była sponsorem Russian Golf Championship), wyścigi konne (w latach 1999-2005 była prezesem Rosyjskiej Federacji Sportu Konnego), zainicjowała organizację charytatywną „Odrodzenie rosyjskiej grupowej tradycji pomocy w budowie domu” (ros. «Возрождение русской традиции коллективной помощи в строительстве дома» – «Дом всем миром»), w ramach której pomagała rozwiązać problemy mieszkaniowe biednym, sama podarowała mieszkania w kilku miastach.

W 2002 roku założyła firmę-córkę „Inteco” – „Strategi”, która zaczęła budować domy. Kupiła również 2 cementownie, w tym „Oskolcement” – największego w centralnej Rosji producenta cementu. W 2004 roku kupiła kilka kolejnych cementowni, jednak w 2008 roku odsprzedała wszystkie słynnej firmie „Ewrocement” (ros. Евроцемент) i nabyła akcje „Gazpromu” i „Sberbanku”, które potem z zyskiem odsprzedała, spłaciła kredyty i kupiła mnóstwo nowych firm oraz zajmowała się budownictwem mieszkaniowym.

Od 2007 roku odrodziła tradycję „Rosyjskich sezonów”⁵³ za granicą, organizując w Austrii Boże Narodzenie z udziałem rosyjskich muzyków i zespołu śpiewu i tańca. Zorganizowała również Międzynarodowy Festiwal „Jazza Nova”.

W 2005 roku brat Eleny dowiedział się z gazet, że został zwolniony przez siostrę ze stanowiska wiceprezesa „Inteco”. Prawdopodobnie chodziło o jego dążenia do zwiększenia pakietu akcji firmy i nielegalne transakcje, które Elena oceniła jako kradzież (*Forbes проанализировал...*, 2020).

W 2009 roku firma „Inteco” wybudowała w Astanie⁵⁴ „Moscow Park” – centrum rozrywkowo-biznesowe z restauracjami, kawiarniami, hotelem. W 2010 roku w Petersburgu otworzyła hotel „Nowy Peterhof”, pomagała ofiarom pożarów w rejonie tuskim⁵⁵. W 2010 roku, według Forbsa, została 3. najbogatszą kobietą świata, z majątkiem 2,9 mld dolarów.

Po dymisji Łużkowa ze stanowiska mera Moskwy w 2010 roku (podobno popadł w niełaskę prezydenta Miedwediewa, gdyż nie chciał pomóc mu w walce o reelekcję), zysk „Inteco” zmniejszył się dwukrotnie i Elena odsprzedała „Inteco” firmie-córcie „Sberbanku” (podobno za 1,2 mld dolarów). Wówczas z mężem wyjechała do Austrii, a potem do Londynu, gdzie 2 lata wcześniej kupiła największą rezydencję w Anglii po Pałacu Buckingham – Witanhurst⁵⁶.

⁵¹ rosyjski koncern państwowy, największy na świecie wydobywca gazu ziemnego – GZ.

⁵² największy bank w Rosji i Europie Wschodniej, należy w ponad 50% do rosyjskiego Banku Centralnego, a założony był w czasach carskich w 1841 roku – GZ.

⁵³ „Rosyjskie sezony” – zespół założony w 1907 roku przez impresaria Siergieja Diagilewa w Paryżu, a potem w Monte Carlo w celu popularyzacji za granicą rosyjskiego baletu, malarstwa i poezji. W balecie tańczyła m.in. primabalerina Matylda Krzezińska, kostiumy projektował Pablo Picasso, a muzykę komponowali Igor Strawiński, Siergiej Prokofjew czy Claude Debussy. Na bazie baletu powstał New York City Ballet – GZ.

⁵⁴ obecnie Nur-Sułtan – stolica Kazachstanu – GZ.

⁵⁵ zachód europejskiej części Rosji – GZ.

⁵⁶ powszechnie wiadomo w Rosji i Wielkiej Brytanii, że Baturina jest właścicielką pałacu. W 2008 roku oficjalnie pałac kupiła firma „Safran Holdings Limited”, która jest zarejestrowana na Wyspach Dziewiczych. Gazety brytyjskie spekulowały, że to Baturina kupiła obiekt, chociaż oficjalnym właścicielem został rosyjski magnat i były senator Andriej Gurjew. Baturina założyła sprawę gazecie „Sunday Times” po wielu publikacjach na temat prób przebudowy rezydencji przez nią. Sąd nakazał gazetę sprostowanie i przeprosiny Baturinej. Gurjew zaś stwierdził, że nie jest właścicielem, a zarządza w imieniu innej firmy-właściciela (Valieva, 2015).

Elena zajęła się hotelarstwem – wybudowała hotel „Grand Tirolia”, otworzyła hotel „Quisisana Palace w Karlowych Warach, „Morrison” w Dublinie i developingiem – sponsorowała obiekty w USA, na Cyprze, w Kazachstanie. W 2016 roku kupiła kompleks biur na Brooklynie.

Baturina jest założycielką Fundacji Charytatywnej „Noosfera”, która ma za zadanie wspieranie tolerancji w społeczeństwie w Rosji, a obecnie w Londynie. Prowadzi Fundację „Be Open”, która ma na celu wspieranie młodych utalentowanych ludzi, organizowanie konkursów, festiwali, konferencji na całym świecie, a zwłaszcza w Londynie.

Elena jest właścicielką stajni koni rasowych „Wejedern” (ros. «Веедерн»), która istnieje od XVIII wieku w obwodzie kaliningradzkim.

Jest właścicielką jednej z największych na świecie kolekcji cesarskiej porcelany rosyjskiej. W 2011 roku podarowała Muzeum „Carycyno” 40 sztuk z tej kolekcji.

Obecnie aktywnie zajmuje się inwestowaniem w panele słoneczne na południu Europy (Grecja, Cypr), budownictwem membranowym (nabyła większościowy pakiet akcji niemieckiej firmy „Hightex GmbH”) (Асонова, 2009).

Baturina i jej mąż wielokrotnie byli bohaterami skandali, licznych publikacji, oskarżeń. Po zdymisjonowaniu Łużkowa w 2010 roku prokuratura rosyjska rozpoczęła śledztwo w sprawie machinacji między Baturiną a samorządem Moskwy. Jedną z osób, która publicznie oskarżała Łużkowa i Baturiną, był Borys Niemcow⁵⁷, zamordowany w 2014 roku. Chodziło o gigantyczne malwersacje w „Banku Rosji” (Trusewicz, 2018).

W 2019 roku, na skutek niestawienia się przed sądem Republiki Kałmucji, został wysłany za Baturiną list gończy. Chodziło o zniesławienie menedżera jej brata (*Najbogatsza Rosjanka...*, 2019). W maju 2020 roku sąd nagle zakończył postępowanie ze względu na rezygnację oskarżyciela i brak znamion przestępstwa (Филипенко, Парфентьева, 2020).

⁵⁷ były wicepremier (1997-1998), minister paliw i energetyki (1997), jeden z najsłynniejszych opozycjonistów, obrońca praw człowieka, organizator protestów przeciwko wyborom Putina na prezydenta Rosji, przeciwnik aneksji Krymu, zastrzelony w pobliżu Kremla w 2015 r. – GZ.

19. Łarisa Sinelszczykowa (ros. Лариса Синельщикова)

Fotografia 19. Łarisa Sinelszczykowa.

Źródło: https://www.vokrug.tv/person/show/larisa_sinelschikova/ (dostęp: 28.07.2020).

Łarisa Sinelszczykowa – menadżer medialny, producent, była prezes grupy „Krasnyj Kwadrat” («Красный квадрат») – urodziła się w 1963 roku w Psebaju w kraju krasnodarskim. W 1984 roku ukończyła Rosyjski Instytut Sztuki Teatralnej na specjalności reżyser. W 1993 roku rozpoczęła pracę w prywatnej telewizji „TV-6” («ТВ-6»), a po kilku miesiącach została szefową firmy reklamowej „TV-6 Media” («ТВ-6 Медиа») – pierwszej rosyjskiej agencji reklamowej, wchodzącej w struktury telewizji i świadczącej dla niej usługi. W 1998 roku została dyrektorem generalnym kanału telewizyjnego „VID” («ВИД»), głównego producenta programów dla telewizji państwowej „ORT” («ОРТ»). W latach 2001-2007 pełniła funkcję prezesa rady nadzorczej „VID” i odnosząc liczne sukcesy, postanowiła założyć własną firmę. W 2007 roku powstała firma „Krasnyj Kwadrat” – pierwszy rosyjski holding telewizyjny, produkujący programy dla telewizji „Pierwszy kanał” (ros. «Первый канал»), „Rossija 1” («Россия 1») i in. Do 2014 roku Sinelszczykowa była producentką takich słynnych programów, jak: „Gołos” («Голос» – „The Voice”), „Gołos. Dieti” («Голос. Дети» – „The Voice. Kids”), „Fabryka zwiozd” (ros. «Фабрика звезд» – „Star Factory”), „Uгадаj mielodiju” (ros. «Угадай мелодию» – „Jaka to melodia”), „Tancy so zwiozdami” («Танцы со звездами» – „Taniec z gwiazdami”) itd. W 2006 roku za zasługi dla telewizji otrzymała order „Za zasługi dla Ojczyzny”, a w 2009 roku nagrodę „TEFI”⁵⁸ za „Eurowizję” w Moskwie.

W latach 1998-2010 była w związku ze słynnym producentem telewizyjnym i dyrektorem telewizji państwowej „Pierwszy kanał” – Konstantynem Ernstem i uczestniczyła w jego projektach biznesowych, a w mediach nazywano ją „żoną Ernsta”, chociaż nigdy za niego nie wyszła za mąż. Z pierwszym mężem rozwiódła się, ma z nim córkę i syna. Łarisa wyprodukowała również kilka filmów dla telewizji.

W 2014 roku w Internecie pojawiła się informacja, że Ernst próbował popełnić samobójstwo po ostatecznym rozstaniu z Łarisą i rozmowie z prezydentem Putinem. Wszystko to zbiegło się w czasie ze sprzedażą 51% akcji „Krasnego Kwadratu” miliarderoi Arkademu Rotenbergowi (Лариса Синельщикова, 2010-2019). Rok później Rotenberg odkupił od Sinelszczykowej pozostałe 49%. W 2016 roku Larisa przekazała 5 producentom 60% akcji „Pierwszego Wydawnictwa Muzycznego” («Первое музыкальное издательство»), które posiadała od 2007 roku. Było to największe rosyjskie wydawnictwo muzyczne, współpracujące z największymi gwiazdami estrady (Simakov, 2016).

⁵⁸ TEFI (ros. ТЭФИ) – rosyjska nagroda telewizyjna za wybitne osiągnięcia w sztuce telewizyjnej, odpowiednik amerykańskiej „Emmy” – GZ.

20. Olga Uskowa (ros. Ольга Ускова)

Fotografia 20. Olga Uskowa.

Źródło: <http://d-russia.ru/my-ne-govorim-cto-nuzhno-ubrat-inostrannye-it-sistemy-my-govorim-ix-nado-podvinut.html> (dostęp: 27.07.2020).

Olga Uskowa, programistka i businesswoman, urodziła się w 1964 roku w rodzinie programistów. W 1986 roku ukończyła wydział cybernetyki w Moskiewskim Instytucie Stali i Stopów i od razu rozpoczęła studia doktoranckie w zakresie sieci włókien optycznych. W latach 1988-1991 pracowała w Instytucie Naukowa Badawczym Badań systemowych Akademii Nauk ZSRR, a w latach 1991-1992 w Instytucie Analizy Systemowej Rosyjskiej Akademii Nauk. W 1992 roku założyła firmę „Cognitive Technologies”, która po 3 latach działania składała wszystkie skanery „Hewlett-Packard” w Rosji. W 1999 roku została prezesem grupy „Cognitive Technologies”. Uskowa współpracowała z Ministerstwem Łączności, pomagała we wdrożeniu różnorodnych programów IT w Rosji. W 2006 roku założyła i została prezesem Narodowego Stowarzyszenia Innowacji i Rozwoju Technologii Informatycznych, jest sponsorem drużyny Narodowego Badawczego Uniwersytetu Technologicznego w Moskwie. W latach 2013-2016 była członkiem Komisji Dumy Państwowej ds. rozwoju strategicznych systemów informatycznych, gdzie aktywnie działała na rzecz wspierania rosyjskich programistów, zwłaszcza w dobie sankcji amerykańskich. Od 2008 roku poświęca się stworzeniu robotów i technologii na bazie sztucznej inteligencji. Jest inicjatorką projektu stworzenia inteligentnego systemu sterowania bez pilota środkami transportu, współpracy technologicznej z Chinami i stworzenia pierwszego rosyjskiego samochodu bez kierowcy, wspólnie z Ministerstwem Edukacji i Nauki i spółką „KAMAZ”.

Jest prezesem zarządu Fundacji Rosyjskiej Sztuki Abstrakcyjnej i propaguje sztukę za granicą, organizując wystawy rosyjskich abstrakcjonistów. W 2017 roku była inicjatorką organizacji największego na świecie hackathonu (zawody programistów) w zakresie sztucznej inteligencji do samochodów bez kierowcy (Ольга Ускова, 2017).

Laureatka wielu nagród w zakresie technologii IT, od wielu lat uważana za jedną z najwybitniejszych kobiet biznesu, które odniosły sukces, „Zasłużony Przedsiębiorca Rosji”.

21. Elena Rybołowlewa (ros. Елена Рыболовлева)

Fotografia 21. Elena Rybołowlewa.

Źródło: http://rucompromat.com/persons/rybolovleva_elena (dostęp: 17.07.2020).

Milionerka Elena Rybołowlewa urodziła się w 1967 roku w Permiu. W 1988 roku ukończyła Permski Instytut Medyczny, a rok wcześniej wyszła za mąż za Dymitra Rybołowlewa. W 1989 roku urodziła pierwszą córkę. Pod koniec lat 80. małżeństwo Rybołowlewów zajęło się biznesem. Najpierw otworzyli prywatną klinikę, a zyski zainwestowali w różne przedsiębiorstwa – w 1995 roku Dmitrij został współwłaścicielem firmy „Urałkalij” (ros. «Уралкалий»)⁵⁹, potem zdobył akcje firmy „Solwinit” (ros. «Сольвинит»), „Azot” (ros. «Азот»), „Metafrax” (ros. «Метафракс»), „Solikamskbumprom” «Соликамскбумпром»). Małżeństwo przeprowadziło się do Szwajcarii, gdzie w 2001 roku urodziła się im druga córka. Pomimo sukcesów finansowych w rodzinie zaczęły się problemy i Elena złożyła w Szwajcarii pozew rozwodowy. Podobno przyczyną rozkładu małżeństwa były notoryczne zdrady i orgie, które urządzał mąż z młodymi modelkami. W 2014 roku sąd w Genewie zobowiązał Dymitra do oddania żonie 4,5 mld dolarów, nieruchomości w Szwajcarii i biżuterii. Rok później sąd wyższej instancji zmniejszył sumę do 600 mln dolarów i 2 domów w Szwajcarii. W międzyczasie Dymitr próbował ukryć część swoich aktywów na Cyprze i Wyspach Dziewiczych, a Elenę aresztowano na wniosek męża na Cyprze za kradzież pierścionka „Graff” o wartości 25 mln dolarów, który wcześniej dostała w prezencie od męża. Po wyjaśnieniach została jednak szybko zwolniona (Мельник, 2020).

Po rozwodzie i otrzymaniu olbrzymiego majątku Elena od razu trafiła na listę 200 najbogatszych Rosjank i została pierwszą, która uzyskała takie środki na skutek rozwodu. W 2016 roku była już 2. na liście najbogatszych Rosjank, a od 2019 roku zajmuje 4. miejsce.

Czym się obecnie zajmuje, nie wiadomo. Podobno jest prywatnym inwestorem (*Биография – Елена...*, 2014). W 2018 roku uzyskała obywatelstwo Malty (płacąc podobno 900 tys. euro), a oficjalnie mieszka w Szwajcarii (*За год Елена...*, 2018).

Były mąż Eleny jest prezesem i właścicielem klubu FC Monaco, przyjacielem księcia Alberta II. Podobno kupił rezydencję od prezydenta Trumpa, ale oficjalnie Biały Dom zaprzecza (Проскурнина, 2017)⁶⁰.

⁵⁹ jeden z największych na świecie producentów chlorku potasu. Dzięki temu Dymitr Rybołowlew jest jednym z najbogatszych Rosjan – GZ.

⁶⁰ Klub FC Monaco podobno Rybolovlev kupił za symboliczne 1 euro, obiecując księciu Albertowi zainwestowanie minimum 100 mln euro. Oficjalnie nabył 66,67% akcji od rodziny Grimaldich. Rezydencję na Florydzie, która należała do Trumpa, Rybolovlev kupił za 98,5 mln dolarów – GZ.

22. Olga Bieljawcewa (ros. Ольга Белявцева)

Fotografia 22. Olga Bieljawcewa.

Źródło: <https://www.forbes.ru/profile/265277-belyavceva> (dostęp: 17.07.2020).

Olga Bieljawcewa – milionerka, właścicielka firmy „Progress” («Прогресс»), majątek której szacuje się na 500 mln dolarów – urodziła się w 1969 roku w obwodzie lipieckim. Ukończyła Instytut Prawa Międzynarodowego i Ekonomii. W wieku 21 lat, po urodzeniu syna, została pakowaczką w zakładzie produkującym konserwy, lecz już po kilku tygodniach została głównym ekonomistą. W 1992 roku zakład został sprywatyzowany, a na początku lat 2000 wykupił akcje lipieckiego przedsiębiorstwa „Progress”, producenta soków i żywności dla dzieci. Przedsiębiorstwo zmieniło nazwę na „Lebiedianskij” (ros. «Лебедянский») i zostało liderem rynku soków i żywności dla dzieci nie tylko w Rosji, ale i Europie Wschodniej. Olga założyła firmę „Assol” sp. z o.o. (ООО «Ассоль»), która była dystrybutorem soków koncernu „Lebiedianskij”, stając się współwłaścicielką koncernu z 19,9% akcji o wartości 760 mln dolarów. W 2008 roku koncern został sprzedany PepsiCo za 1,36 mld dolarów, co było najdroższą transakcją w historii Rosji. Bieljawcewa zachowała swoje akcje formy „Progress” i ze sprzedaży koncernu „Lebiedianskij” otrzymała 330 mln dolarów. W 2016 roku zamknęła „Assol” i założyła „Beepak” («Бипак») – firmę produkującą karton i opakowania, a także „Beeplast” («Бипласт») – producent opakowań. W tym samym roku sprzedała „Bipak” za 2,8 mld rubli. Obecnie jest akcjonariuszem firm „Progress” (35% akcji), „Beeplast” i „Agronom-sad” («Агроном-сад»). Firma „Beeplast” produkuje części do lodówek i pralek „Indesit”, krzesła plastikowe dla Ikea. „Agronom-sad” zajmuje się uprawą jabłek na powierzchni 6 tys. ha. Bieljawcewa nie udziela wywiadów, chroni swoją prywatność (Дерябина, Воронина, Шамакина, 2015).

Ma troje dzieci. Drugi raz wyszła za mąż za przedsiębiorcę Wisę Mizajewa (*Биография – Ольга...*, 2020). Obecnie jest właścicielką marki produktów dla dzieci „FrutoNiania” («Фрутоняня»), która zajmuje 15% rynku rosyjskiego produktów żywnościowych dla dzieci. Opracowała również słynne marki soków „Ja” («Я»), „Tonus” («Тонус»), „Fruktowyj sad” («Фруктовый сад»).

Olga jest właścicielką rezydencji w prestiżowej dzielnicy Rublowka⁶¹, kilku Mercedesów i Ferrari, a także inwestuje w nieruchomości (Харитонов, 2009).

⁶¹ zachodnia dzielnica Moskwy, w której mieszkali Lenin, Stalin, Breżniew, Jelcyn, a obecnie Putin, Miedwiediew i inni najważniejsi politycy Kremla oraz milionerzy – GZ.

23. Natalia Opalewa (ros. Наталья Опалева)

Fotografia 23. Natalia Opalewa.

Źródło: <https://snob.ru/entry/155179/> (dostęp: 20.07.2020).

Natalia Opalewa – wiceprezes Zarządu „Łanta-Bank” («Ланта-Банк»), członek rady nadzorczej kilku firm, w tym „GV Gold”, właścicielka prywatnego muzeum i kolekcjonerka sztuki, której majątek wynosi 340 mln dolarów – urodziła się w 1969 roku. Dzieciństwo spędziła na Kostaryce, gdzie jej ojciec był radzieckim dyplomatą. Tam też urodziła się jej siostra, a język hiszpański uważa za ojczysty (Соловьев, 2018). W 1991 roku ukończyła Wydział Ekonomii Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego jako nauczyciel ekonomii politycznej. W 1994 roku uzyskała tytuł doktora nauk ekonomicznych. Od 1991 roku pracowała w „Inkombanku»» («Инкомбанк»), a w 1993 roku rozpoczęła pracę w banku „Głoria-Bank»» («Глория-Банк»), który zbankrutował w 1995 roku. Poszła na rozmowę kwalifikacyjną do „Łanta-Bank»» i od razu została przyjęta na stanowisko kierownika działu papierów wartościowych. Właściciel banku – Dokuczajew – postanowił wokół swojego banku stworzyć holding zrzeszający przedsiębiorstwa wydobywające złoto. Zainteresował się złożem Golec Wysoczajszij (ros. Голец Высочайший), który należał do państwowej firmy „Lenzołoto».». „Łanta-Bank»» wspólnie z „Lenzołoto»» założyły firmę „Wysoczajszij»» i holding „GV Gold»» i pierwsze złoto wydobyły w 2001 roku. W 2007 roku Fundusz Inwestycyjny „Blackrock»» nabył 10% akcji, „Lenzołoto»» dostało tylko 7%, a głównymi udziałowcami zostali Dokuczajew, jego kolega Walerian Tichonow i Natalia Opalewa (po 25%), która obecnie jest wiceprezesem zarządu i posiada 20,4% akcji. Przez lata zmieniała się struktura własności firmy, dokupowano nowe złoża, a w 2011 roku pojawił się nowy udziałowiec – Europejski Bank Rekonstrukcji i Rozwoju (5,26% akcji), który oszacował wartość firmy na 1 mld dolarów. Obecnie Opalewa coraz więcej czasu spędza w swoim „Muzeum AZ»» («Музей AZ»), które założyła w Moskwie w 2015 roku, kupując obrazy Anatolija Zwieriewa⁶² (Яковенко, 2018). Jej kolekcja liczy ponad 2 tys. obrazów malarzy z lat 60. XX wieku (Гершкович, 2016). Organizuje wystawy obrazów w Rosji i we Włoszech, m.in. we Florencji w ramach dialogu rosyjsko-włoskiego zorganizowała wystawę obrazów ze swojego muzeum połączoną z pokazem filmu Andrieja Tarkowskiego⁶³ (Щуренков, 2018).

Jest zamężna i ma dwoje dzieci (*Биография – Наталья Опалева*, 2020), jednak nic więcej o nich nie wiemy.

⁶² Anatolij Zwierjew (ros. Анатолий Зверев) – 1931-1986, rosyjski malarz awangardysta i nonkonformista, grafik – GZ.

⁶³ Andriej Tarkowski (ros. Андрей Тарковский) – 1932-1986 – reżyser filmowy i teatralny, scenarzysta, aktor, uważany za jednego z największych artystów w historii sztuki filmowej. W 1982 roku wyemigrował z ZSRR do Włoch, a potem do Francji. Laureat wielu nagród na festiwalach w Cannes, Wenecji. Najsłynniejsze filmy, to m.in. „Andriej Rublow»» («Андрей Рублев»), „Solaris»» («Солярис»), „Stalker»» («Сталкер»), „Tempo di viaggio»» („Czas podróży»), „Nostalgia»» („Nostalgia»), „Sacrificio»» („Ofiarowanie») – GZ.

24. Tatiana Bakalczuk (ros. Татьяна Бакальчук)

Fotografia 24. Tatiana Bakalczuk.

Źródło: <https://www.rbc.ru/business/17/10/2019/5da6ff149a79471dc9099051> (dostęp: 16.07.2020).

Tatiana Bakalczuk – 2. najbogatsza Rosjanka (w okresie od lutego do kwietnia 2020 roku zajmowała 1. miejsce), miliarderka z koreańskimi korzeniami, właścicielka sklepu internetowego „Wildberries”. Jej majątek szacuje się na 1,2 mld dolarów. Tatiana urodziła się w 1975 roku. W 1997 roku ukończyła Moskiewski Państwowy Instytut Społeczno-Humanistyczny i została nauczycielką języka angielskiego.

Na początku lat 2000 wyszła za mąż za Władysława Bakalczuka, radiofizyka. Po urodzeniu pierwszej córki w 2004 roku (obecnie ma czworo dzieci, na temat płci pozostałych trojga dzieci nic nie wiadomo) nie wróciła do nauczania języka angielskiego i postanowiła razem z mężem założyć sklep internetowy. Zaczęła od sprzedaży wyrobów niemieckich firm „Otto” i „Quelle”. W tym celu w 2004 roku założyła własną firmę „Wildberries”. Rok później poszerzyła działalność – wynajęła biuro i magazyn, zatrudniła kurierów, pracowników biura. Zaczęła sprzedawać towary europejskich producentów, zajęła się promocją, sesjami fotograficznymi i sprzedażą obuwia. Obecnie jej sklep internetowy każdego dnia odwiedza ponad milion użytkowników, a asortyment sprzedawanych towarów zawiera ponad 7000 marek, co sekundę ktoś zamawia towar. Po rozszerzeniu firmy powiększyła biuro, które obecnie znajduje się w wiosce Milkowo pod Moskwą, gdzie pracuje ponad 400 osób. Pomimo wielkiego sukcesu chroni swoją prywatność, nie publikuje zdjęć w sieciach społecznych, nie uczestniczy w imprezach (Даниличева, 2020). Tylko raz udzieliła wywiadu (dla „Forbes Woman”). Lubi czytać książki, zwłaszcza literaturę dziecięcą i biega (Варшавская, 2020).

W czerwcu 2020 roku poprosiła prezydenta Putina o pomoc w organizacji parków technologicznych dla biznesu w Rosji, w których oprócz zakładów, magazynów, biur będą pokoje zabaw dla dzieci, żeby matki mogły pracować w czasie, kiedy ich dzieci bawią się (Основательница..., 2020).

25. Lilija Rotenberg (ros. Лилия Ротенберг)

Fotografia 25. Lilija Rotenberg.

Źródło: <https://zen.yandex.ru/media/zvezdnaya/3-bogateishie-semi-rossii-5de779486d29c100ac11833a> (dostęp: 17.07.2020).

Lilija Rotenberg – milionerka, współwłaścicielka agencji „TPS Real Estate”, przedstawicielka jednej z najbogatszych rosyjskich rodzin (Rotenbergowie to 2. najbogatsza rodzina w Rosji) – urodziła się w 1978 roku. Jej majątek obecnie to 500 mln dolarów. Do „TPS Real Estate” należy pięć kompleksów handlowych w Moskwie, Soczi, Krasnodarze i Nowosybirsku. Początkowo firma należała do ojca Liliji – Arkadija, bliskiego przyjaciela Putina, który po wprowadzeniu sankcji antyrosyjskich w 2014 roku (po aneksji Krymu) przez Ministerstwo Finansów USA przekazał swoje akcje synowi Igorowi. W 2018 roku Igor został objęty sankcjami USA i przekazał swoje udziały siostrze – Liliji (Калинин, 2019).

Na temat wykształcenia czy kariery biznesowej Liliji nie ma informacji. Prawdopodobnie jest lekarzem z wykształcenia. Wiadomo tylko, że w 2017 roku założyła w Berlinie firmę „Vitalis-Medical” w celu leczenia w Niemczech rodziny, znajomych i pracowników ojca (Комарова, Дзядко, Ткачев, 2018). Prawdopodobnie zamężna. Więcej informacji brak, może ze względu na bliską współpracę i przyjaźń z prezydentem Rosji⁶⁴.

Podsumowanie

W wieku XIX liczne rody kupieckie, które wywodziły się z chłopów pańszczyźnianych, rodzin szlacheckich czy arystokratycznych, budowały własne potęgi i potęgę gospodarczą kraju aż do rewolucji 1917 roku, kiedy tym ludziom zabrano wszystko, a większość z nich opuściła Rosję. Nadeszły czasy Związku Radzieckiego i monopolu państwa na wszystko. Handel prywatny był zakazany, posiadanie waluty obcej traktowane jako przestępstwo. Biznes jednak rozwijał się nielegalnie i wiele osób bogaciło się na spekulacji czy oszustwach w firmach państwowych.

Upadek ZSRR i transformacja systemu gospodarczego otworzyły drogę do biznesu wielu ludziom. Po „dzikiej prywatyzacji” lat 90. XX w. i narodzin klasy oligarchów sytuacja zaczęła się normalizować. Obecnie wśród rosyjskich milionerów i miliarderów są również kobiety. Część z nich swoją ciężką pracą w biznesie zdobyła wielki majątek i szacunek. Są również na liście najbogatszych Rosjanek panie, które nagle stały się milionerkami – na skutek rozwodu i podziału majątku. Są też panie, które dorobiły się dzięki koneksjom i pozycji politycznej mężów.

Lista milionerek rozszerza się, tak jak liczba milionerów w Rosji. Bogate Rosjanki tak dzisiaj, jak i w XIX wieku, wspierają rosyjską sztukę, zajmują się działalnością charytatywną, udzielają się w organizacjach społecznych i politycznych. Dzielą się wiedzą, pieniędzmi i radami. Rosyjskie kobiety biznesu mogą w dzisiejszych czasach stanowić wzorzec dla wielu męczyczyzn.

⁶⁴ Arkady Rotenberg otrzymał od swojego kolegi od czasów dzieciństwa – Władimira Putina – order „Bohatera Pracy” za zasługi w budowie Mostu Krymskiego (Таиров, 2020).

Bibliografia

- Benedyczak, K. (2014). *Русская баба в 15 пословицах*. Pobrane z: <https://inosmi.ru/world/20141207/224768344.html>.
- Forbes проанализировал схему атаки А1 и Виктора Батурина на Елену Батурину. (2020). Pobrane z: <https://regnum.ru/news/economy/2876141.html>.
- Kublik, A. (2014). *Bank Rossija stał się radioaktywny*. Pobrane z: https://wyborcza.pl/1,75399,15666399,Bank_Rossija_stal_sie_radioaktywny.html.
- Najbogatsza Rosjanka. Jelena Baturina poszukiwana listem gończym*. (2019). Pobrane z: <https://fakty.interia.pl/swiat/news-najbogatsza-rosjanka-jelena-baturina-poszukiwana-listem-gonc,nId,4236783>.
- Przechsża, A. (2011). „*Wory w zakonie*”. *Rosyjskie więzienia i tatuaże*. Pobrane z: <https://www.konflikty.pl/historia/publicystyka-i-wywiady/wory-w-zakonie-rosyjskie-wiezienia-i-tatuaze/>.
- Tajemnice rosyjskich miliarderów. Władimir Gusinski: od taksówkarza do magnata medialnego*. (2014). Pobrane z: <https://wiadomosci.wp.pl/tajemnice-rosyjskich-miliarderow-6034075193774721g/17>.
- Trusewicz, I. (2018). *Najbogatsze kobiety Rosji. Baturina znów na pierwszym miejscu*. Pobrane z: <https://www.rp.pl/Gospodarka/310289985-Najbogatsze-kobiety-Rosji-Baturina-znow-na-pierwszym-miejscu.html>.
- Trusewicz, I. (2020). *Najbogatsze kobiety Rosji*. Pobrane z: <https://www.rp.pl/Biznes/302209963-Najbogatsze-kobiety-Rosji.html>.
- Wybory na Ukrainie: na Nadię Sawczenko zagłosowało tylko 8 osób*. (2019). Pobrane z: <https://kresy.pl/wydarzenia/regiony/ukraina/wybory-na-ukrainie-na-nadie-sawczenko-zaglosowalo-tylko-8-osob/>.
- Valieva, L. (2015). *New Yorker Investigation Reveals the Real Owner of Witanhurst, Ending Speculations Around Yelena Baturina*. Pobrane z: <https://www.prnewswire.com/news-releases/new-yorker-investigation-reveals-the-real-owner-of-witanhurst-ending-speculations-around-yelena-baturina-505170681.html>.
- Zabytki literatury staroruskiej: Domostroj*. (2013). Pobrane z: <http://www.sofijon.pl/module/article/one/212>.
- Zaprutko-Janicka, A. (2018). *Carskie imperium pogardy. Jak zamożni Rosjanie 500 lat temu traktowali swoje żony i córki?* Pobrane z: <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2018/10/26/carskie-imperium-pogardy-jak-rosjanie-500-lat-temu-traktowali-swoje-zony-i-corki/>.
- Zmarł wieloletni mer Moskwy Jurij Łużkow*. (2019). Pobrane z: <https://belsat.eu/pl/news/zmarl-wieloletni-mer-moskwy-jurij-luzkow/>.
- 25 богатейших женщин России*. (2019). Pobrane z: <https://www.forbes.ru/rating/385911-25-bogateyshih-zhenshchin-rossii-2019>.
- Агафоклея. Железная леди, живая душа*. (2013). Pobrane z: <https://old.tverlife.ru/news/67938.html>.
- Асонова, Д. (2009). *Елена Батурина, вышедшая из пластмассы*. Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/1508573.html>.
- Биография – Евгения Гурьева*. (2020). Pobrane z: <https://finparty.ru/personal/evgeniya-gureva/>.
- Биография – Елена Рыболовлева*. (2020). Pobrane z: <https://finparty.ru/personal/elena-rybolovleva/>.
- Биография – Марина Седых*. (2020). Pobrane z: <https://finparty.ru/personal/marina-sedykh/>.
- Биография – Наталья Опалева*. (2020). Pobrane z: <https://finparty.ru/personal/nataliya-opaleva/>.
- Биография – Ольга Белявцева*. (2020). Pobrane z: <https://finparty.ru/personal/olga-belyavtseva/>.
- Биография – Ольга Дергунова*. (2020). Pobrane z: <https://finparty.ru/personal/olga-dergunova/>.
- Биография – Татьяна Кузнецова*. (2020). Pobrane z: <https://finparty.ru/personal/tatyana-kuznetsova/>.
- Бойко, С. (2019). *Вдохновившая поэта. «Пиковая дама» Наталья Голицына*. Pobrane z: <http://www.izbrannoe.com/news/lyudi/vdokhnovivshaya-poeta-pikovaya-dama-natalya-golitsyna/>.
- Варвара Алексеевна Морозова: деловая женщина с добрым сердцем*. (2016). Pobrane z: <http://opora-sozidanie.ru/?p=5146>.
- Васильева, Е, Пернатъев, Ю. (2014). *50 знаменитых бизнесменов XIX-начала XX в. Москва. «Фолио»*. Pobrane z: <https://public.wikireading.ru/112098>.
- Виряскин, С. (2010). *Советские бизнесмены. Миллионеры из трущоб*. Pobrane z: <https://www.klerk.ru/buh/articles/187596/>.

- В число богатейших россиянок вошли совладелица «Черкизова» и дочь Ротенберга.* (2020). Pobrane z: <https://finance.rambler.ru/business/44055495-v-chislo-bogateyshih-rossiyanok-voshli-sovladelitsa-cherkizova-i-doch-rotenberga/>.
- Варшавская, Ю. (2020). *«На меня будто плита упала»: миллиардер Татьяна Бакальчук о том, как деньги изменили жизнь богатейшей женщины страны.* Pobrane z: <https://www.forbes.ru/forbes-woman/393163-na-menya-budto-plita-upala-milliarder-tatyana-bakalchuk-o-tom-kak-dengi-izmenili>.
- Гершкович, Е. (2016). *Наталия Опалева: «Когда спрашивают не хочу ли я „почистить коллекцию“, мне даже нечего предложить».* Pobrane z: <http://art-and-houses.ru/2016/12/13/nataliya-opaleva-kogda-predlagayut-pochistit-kollektsiyu-mne-priznayus-chestno-dazhe-nechego-predlozhit/>.
- Гершкович, У. (2020). *Дом недели: реставрируется особняк Бахрушина на Новокузнецкой улице.* Pobrane z: <https://moskvichmag.ru/gorod/dom-nedeli-restavriruetsya-osobnyak-bahrushina-na-novokuznetskoj-ulitse/>.
- Глава Иркутской нефтяной компании Марина Седых избрана в состав правления РСПП.* (2020). Pobrane z: <https://www.1sn.ru/244439.html>.
- Голицына (Чернышова) Наталья Петровна.* (2011). Pobrane z: <http://d1825.ru/viewtopic.php?id=571>.
- Даниличева, В. (2020). *Биография Татьяны Бакальчук – основательницы интернет-магазина WildBerries.ru.* Pobrane z: <https://myrouble.ru/tatyany-bakalchuk-bio/>.
- Девяткина, М., Дергачев, В. (2019). *Большинство россиян заявили о невозможности честного бизнеса в России.* Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/20/02/2019/5c6c1dd09a79477ebc9646f4>.
- Дергунова Ольга.* (2019). Pobrane z: http://rucompromat.com/persons/dergunova_olga.
- Дерябина, А., Воронина, А., Шамакина, К. (2015). *Первая после Батуриной: как совладелец «ФрутоНяни» вошла в список Forbes.* Pobrane z: <https://www.rbc.ru/business/17/04/2015/552fd3119a7947780fafaf8d>.
- Елисеев, А. (2018). *Про женщин в русских селеньях.* Pobrane z: <https://www.gorodskievesti.ru/2018/02/06/pro-zhenshhin-v-russkih-selenyah/>.
- Изменения в совете директоров «Моего банка».* (2008). Pobrane z: <https://www.klerk.ru/bank/news/104916/>.
- Ирена Лесневская – биография, информация, личная жизнь.* (2014-2020). Pobrane z: <https://stuki-druki.com/authors/lesnevskaya-irena.php>.
- Исследование: богатство женщин в России растет быстрее, чем в мире.* (2020). Pobrane z: <https://ria.ru/20200515/1571469545.html>.
- Калинин, И. (2019). *Дочь миллиардера Ротенберга, владеющая новосибирским ТРЦ, вошла в топ-10 богатейших женщин России.* Pobrane z: <https://www.msn.com/ru-ru/news/other/дочь-миллиардера-ротенберга-владеющая-новосибирским-трц-вошла-в-топ-10-богатейших-женщин-россии/ar-AAJgFso>.
- Коган, Г. (2014). *Все крупные состояния. Те, кого в СССР называли барыгами, на самом деле спасли граждан от дефицита.* Pobrane z: <https://lenta.ru/articles/2014/12/13/zech/>.
- Комарова, В., Дзядко, Т., Ткачев, И. (2018). *Родственная сделка: почему Игорь Ротенберг продал долю в TPS Real Estate.* Pobrane z: <https://www.rbc.ru/business/24/04/2018/5addb07f9a794761ea858c8c>.
- Комиссарова, А. (2018). *Дамская масть. Эти женщины стали легендами преступного мира СССР. Их уважали воры-мужчины.* Pobrane z: <https://lenta.ru/articles/2018/12/22/badgirls/>.
- Кульбака, Н. (2017). *Великий мужской социализм.* Pobrane z: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2017/03/07/680157-muzhskoi-sotsializm>.
- Кутузов, Р. (2007). *Отцовский капитал.* Pobrane z: <https://www.forbes.ru/forbes/issue/2007-07/18140-ottsovskii-kapital>.
- Лариса Синельщикова.* (2010-2019). Pobrane z: <https://24smi.org/celebrity/3860-larisa-sinelshchikova.html>.
- Легенды бизнеса. Очень деловые. Честь 2.* (2017). Pobrane z: <https://ponedelnikmag.com/post/ochen-delovye-chast-2>.

- Лесневская, И. (2016). *Президенту РФ Владимиру Путину*. Pobrane z: <https://newtimes.ru/articles/detail/108501/>.
- Лозинская, Р. (2020). *Алексей Александрович Бахрушин*. Pobrane z: https://artchive.ru/artworkers/3516~Aleksiej_Aleksandrovich_Bakhrushin.
- Масюк, Е. (2014). *Блоги членов Совета. Ирена ЛЕСНЕВСКАЯ: "Сегодня телевидения нет. Там нет ни одного правдивого слова"*. Pobrane z: http://www.president-sovet.ru/members/blogs/masjuk_e_v/irena-lesnevskaya-segodnya-televideniya-net-tam-net-ni-odnogo-pravdivo/.
- «Мать всех воров в законе» Никифорова Калина Михайловна. (2020). Pobrane z: <https://www.mzk1.ru/2018/12/mat-vsex-vorov-v-zakone-nikiforova-kalina-mixajlovna/>.
- Мельник, Г. (2014). *Супруга Рыболовлева освобождена до завершения изучения дела*. Pobrane z: <https://ria.ru/20140225/996863570.html>.
- Минак, К. (2019). *Лесневская опровергла информацию об обысках на ее даче*. Pobrane z: <https://www.forbes.ru/newsroom/obshchestvo/383833-lesnevskaya-oproverгла-informaciyu-ob-obyskah-na-ee-dache>.
- Митрофанов, А. (2019). *Мария Морозова: крупнейшая благотворительница заставляла сына ходить в обносках*. Pobrane z: <https://www.miloserdie.ru/article/mariya-morozova-krupnejshaya-blagotvoritelnitsa-zastavlyala-syna-hodit-v-obnoskah/>.
- Морозова, В. (2020). *Экс-мэр Кисловодска признана одной из самых богатых женщин России по версии Forbes*. Pobrane z: <https://bloknot-stavropol.ru/news/eks-mer-kislovodska-priznana-odnoy-iz-samykh-bogat-1202522>.
- Мэр Кисловодска Луценко выписана из больницы. (2009). Pobrane z: https://www.gazeta.ru/news/lenta/2009/06/15/n_1372363.shtml.
- Ольга Дергунова назначена директором ВШМ СПбГУ. (2019). Pobrane z: <https://www.msk.kp.ru/daily/26993.7/4053567/>.
- Ольга Ускова. (2017). Pobrane z: https://industrytv.ru/series/olga_uskova/.
- Основательница Wildberries Татьяна Бакальчук построит технопарки для бизнеса. (2020). Pobrane z: <https://incrussia.ru/news/technoparki-dlya-biznesa/>.
- Петрова, С. (2003). «Я говорила, что мы не собственники». Наталья Раевская о своем участии в продаже холдинга Андреева. Pobrane z: http://www.compromat.ru/page_12778.htm.
- Померанцева, Н., Братищева, М., Жиляева, Я. (2020). *Лихие женщины 90-х: как они строили бизнес во времена, когда за это убивали*. Pobrane z: <https://www.forbes.ru/forbes-woman/393939-lihie-zhenshchiny-90-h-kak-oni-stroili-biznes-vo-vremena-kogda-za-eto-ubivali>.
- Принцессы Ольденбургские. Часть 11. Евгения Максимилиановна. (2019). Pobrane z: <https://zen.yandex.ru/media/id/5b3dc778d150d600a93665bb/princessy-oldenburgskie-chast-11-evgeniia-maksimilianovna-chast-2-5db94803ecfb8000ae7e16e4>.
- Проскурнина, О. (2017). *Трудно быть миллиардером*. Pobrane z: <https://newtimes.ru/articles/detail/119450/>.
- Прохватилов, В. (2016). *Культурное наследие как юридическое оружие. Ольга Дергунова в Росимуществе без сроков давности*. Pobrane z: <https://versia.ru/olga-dergunova-v-rosimushhestve-bez-srokov-davnosti>.
- Россия – страна гендерного равноправия или неравенства? (2019). Pobrane z: <https://www.pwc.ru/ru/press-releases/2019/third-intellectual-club-presentation.pdf>.
- Седых Марина Владимировна. (2018). Pobrane z: <https://ruspekh.ru/people/sedykh-marina-vladimirovna>.
- Семенова, А., Ващенко, В. (2017). *Эта женщина занята*. Pobrane z: <https://www.gazeta.ru/social/2017/03/07/10562453.shtml>.
- Simakov, S. (2016). *Лариса Синельщикова передала "Первое музыкальное издательство" пяти продюсерам*. Pobrane z: <https://www.rabotnikitv.com/19/09/2016/4030/>.
- Система собственности в 90-е годы. (2020). Pobrane z: http://history4you.ru/lessons/social-economy/show-lesson/-/asset_publisher/sqcu6oPUQ1B7/content/id/23205.
- Соловьев, С. (2018). *Наталия Опалева: «Я люблю все новое и неизведанное»*. Pobrane z: <http://www.mywaymag.ru/people/nataliya-opaleva-ya-lyublyu-vse-novoe-i-neizvedannoe/>.

- Судьбы, ставшие историей.* (2018). Pobrane z: <http://rodnikovskij-rabochij.ru/?p=25368>
- Таиров, Р. (2020). *Путин присвоил Ротенбергу звание Героя труда за Крымский мост.* Pobrane z: <https://www.forbes.ru/newsroom/milliardery/395177-putin-prisvoil-rotenbergu-zvaniya-geroya-truda-za-krymskiy-most>.
- Татьяна Кузнецова: «правая рука» Михельсона и ее миллионы. (2018). Pobrane z: https://vk.com/@pkc_24-tatyana-kuznesova-pravaya-ruka-mihelsona-i-ee-milliony.
- Ульянова, Г. (2015). Предпринимательницы. *Русский мир.ru. Журнал о России и русской цивилизации.* Москва: Изд-во «Периодика».
- Филипенко, А., Парфентьева, И. (2020). Суд прекратил дело в отношении Елены Батуриной. Pobrane z: <https://www.rbc.ru/society/27/05/2020/5ece3fd39a7947b03cbdd33d>.
- Харитошин, Е. (2009). *Ольга Белявцева – миллионер эпохи кризиса.* Pobrane z: <https://aif.ru/society/10807>.
- Штрейс Раиса Ивановна – биография. (2011-2017). Pobrane z: <http://pomnipro.ru/memory-page79257/biography>.
- Щуренков, А. (2018). В России бум частных музеев. *Наталья Опалева.* Pobrane z: <https://www.kommersant.ru/doc/3624260>.
- Яковенко, Д. (2018). Золотые руки. Как Наталья Опалева совмещает множество профессий. Pobrane z: <https://www.forbes.ru/forbes-woman/369035-zolotye-ruki-kak-nataliya-opaleva-sovmeshchaet-mnozhestvo-professiy>.
- <http://d-russia.ru/my-ne-govorim-chto-nuzhno-ubrat-inostrannye-it-sistemy-my-govorim-ix-nadopodvinut.html>.
- http://rucompromat.com/persons/ryibolovleva_elena.
- <http://valentinserov.ru/?page=51725eb2-b8e0-46e7-be95-fe00baa113fe&item=ac2734cc-42fa-44df-baa9-3dee6509e9eb&type=page>.
- <http://vs.tpprf.ru/ru/pravlenie/sedykh-marina-vladimirovna.php>.
- http://www.compromat.ru/page_12778.htm.
- <https://1prime.ru/business/20191024/830449462.html>.
- <https://finparty.ru/personal/tatyana-kuznetsova/>.
- <https://gsom.spbu.ru/gsom/board/dergunova/>.
- <https://petrovsky.spb.ru/natalya-lucenko-foto.html>.
- <https://ponedelnikmag.com/post/ochen-delovye-chast-2>.
- [https://ru.wikipedia.org/wiki/Морозова,_Варвара_Алексеевна#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:V.A._Morozova_by_K.Makovsky_\(1884\).jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/Морозова,_Варвара_Алексеевна#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:V.A._Morozova_by_K.Makovsky_(1884).jpg).
- <https://snob.ru/entry/155179/>.
- <https://spb-business.ru/show.php?directory=797>.
- <https://sr.rodovid.org/wk/Слика:Bakhrushina-ProtopopovaKlavdiyaAl.jpg>.
- <https://stuki-druki.com/authors/lesnevskaya-irena.php>.
- <https://usadbamaryino.ru/history/names/natalya-petrovna-golicyna>.
- https://w.histrf.ru/articles/article/show/krasilshchikova_anna_mikhailovna.
- <https://www.forbes.ru/profile/265277-belyavceva>.
- <https://www.liveinternet.ru/users/katiava/post408471723/>.
- <https://www.pinterest.ru/pin/549720698248956744/>.
- <https://www.rbc.ru/business/17/10/2019/5da6ff149a79471dc9099051>.
- https://www.vokrug.tv/person/show/larisa_sinelshchikova/.
- https://www.wikiwand.com/ru/Евгения_Максимилиановна_Лейхтенбергская.
- <https://zen.yandex.ru/media/zvezdnaya/3-bogateishie-semi-rossii-5de779486d29c100ac11833a>.
- <https://уcrop.org/pervaya-zhenshhina-vor-v-zakone-kalina-ni/>.